

Iwona Sobkowiak-Tabaka*, Jacek Kabaciński**

Ratownicze badania wykopaliskowe Zespołu Archeologicznych Badań Ratowniczych przy Ośrodku Studiów Pradziejowych i Średniowiecznych Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w latach 2007-2008 na trasach budowy autostrad

Abstract

Sobkowiak-Tabaka I., Kabaciński J. 2012. Rescue excavation research conducted by the Team for Rescue Archaeological Research of the Centre for Prehistoric and Medieval Research of the Institute for Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences (PAN) in motorway construction routes in years 2007-2008. *Raport 2007-2008 (1)*. Warszawa, 11-41.

In 2007 and 2008 the Team for Rescue Archaeological Research of the Centre for Prehistoric and Medieval Research of the Institute for Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences (PAN) carried on rescue excavation research in 12 sites located along line investments connected with the construction of A-1 and A-2 motorways and the A-8 Wrocław Motorway Ring Road. Altogether, in all of the aforementioned investments the research covered an area of slightly more than 22 ha and 5600 archaeological objects were marked out. The exploration of objects and cultural strata resulted in the acquisition of 213 000 fragments of ceramic ware, 31 000 flints, 32 000 fragments of bones and nearly 700 separated historic objects and documentation of remainders of settlements from the Late Palaeolithic Age till the modern period. The most interesting discoveries include the encampment of a community of the Hamburg culture in Myszęcín, which documents the process of resettlement of Polish Lowland after the withdrawal of the ice sheet and an early Medieval skeleton graveyard from the end of the 10th century and the 1st quarter of the 11th century located in Bodzia near Włocławek. Both the type of graves and their rich furnishing testify to the high status of persons buried in the graveyard. Many products bear close analogies to materials from Kievan Rus' and Scandinavia.

Keywords: Kujawy, Łagowskie Lakeland, Wrocław, Late Palaeolithic Age, Mesolithic Age, Early Neolithic Age, Lusatian culture, Jastorf culture, Early Middle Ages, modern period

W latach 2007-2008 Zespół Archeologicznych Badań Ratowniczych prowadził ratownicze badania wykopaliskowe na 12 stanowiskach, zlokalizowanych wzdłuż inwestycji liniowych. W większości przypadków prace te były kontynuacją badań z lat poprzednich, głównie tych prowadzonych na trasie przebiegu autostrady A-1 i A-2 (Sobkowiak-Tabaka, Kabaciński 2006). W 2006 roku Zespół rozpoczął też badania ratownicze na stanowiskach zlokalizowanych wzdłuż Autostradowej Obwodnicy Wrocławia (A-8) i kontynuował je w roku 2007.

Nadzór merytoryczny nad całością prac w 2007 roku sprawował dr Jacek Kabaciński, a od 2008 roku dr Iwona Sobkowiak-Tabaka. Prace na autostradzie A-1 i A-2 finansowane były przez Generalną Dyрекcję Dróg Krajowych i Autostrad w Warszawie na mocy

umów pomiędzy GDDKiA a Fundacją Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, a na obwodnicy Wrocławia przez Generalną Dyрекcję Dróg Krajowych i Autostrad, Oddział we Wrocławiu na podstawie umowy zawartej z Poznańskim Towarzystwem Prehistorycznym.

Łącznie na wszystkich wymienionych inwestycjach badaniami objęto obszar nieco ponad 22 ha, w obrębie którego wyróżniono 5,6 tys. obiektów archeologicznych. W wyniku eksploracji wspomnianych obiektów i warstw kulturowych pozyskano 213 tys. fragmentów ceramiki, 31 tys. artefaktów krzemiennych, 32 tys. fragmentów kości oraz blisko 700 zabytków wydzielonych.

W sumie na wszystkich stanowiskach archeologicznych udokumentowano pozostałości osadnictwa, począwszy od schyłkowego paleolitu po okres nowożytny, związane z następującymi jednostkami taksonomicznymi

* Instytut Archeologii i Etnologii PAN, ul. Rubież 46, 61-612 Poznań, e-mail: iwona.sobkowiak@iaepan.poznan.pl

** Instytut Archeologii i Etnologii PAN, ul. Rubież 46, 61-612 Poznań, e-mail: jacek.kabacinski@iaepan.poznan.pl

mi bądź okresami chronologicznymi: (a) kultura hamburska – 1 stanowisko; (b) kultura *Federmesser* – 1 stanowisko; (c) kultura świderska – 2 stanowiska; (d) mezolit – 2 stanowiska; (e) kultura ceramiki wstęgowej rytej – 5 stanowisk; (f) kultura późnej ceramiki wstęgowej – 4 stanowiska; (g) kultura pucharów lejkowatych – 3 stanowiska; (h) kultura amfor kulistych – 4 stanowiska; (i) kultura ceramiki sznurowej – 2 stanowiska; (j) kultura unietycka – 1 stanowisko; (k) interstadium epoki neolitu i brązu – 3 stanowiska; (l) kultura łużycka – 7 stanowisk; (m) kultura pomorska – 1 stanowisko; (n) kultura przeworska – 4 stanowiska; (o) wczesne średniowiecze – 6 stanowisk; (p) okres nowożytny – 9 stanowisk.

Poniżej scharakteryzowane zostały najistotniejsze wyniki badań na poszczególnych stanowiskach archeologicznych, zaprezentowane według kolejności odzwierciedlającej ich numerację na wspomnianych inwestycjach.

■ 1. AUTOSTRADA A-1 – ODCINEK OBEJMUJĄCY DAWNE WOJ. WŁOCŁAWSKIE

BODZIA, STANOWISKO 1 (AZP 46-46/27 – NR NA INWESTYCJI 44), GM. LUBANIE, POW. WŁOCŁAWSKI, WOJ. KUJAWSKO-POMORSKIE

Stanowisko 1 w Bodzi swoim zasięgiem zajmuje obszar o zróżnicowanej morfologii, położony między dwoma obniżeniami. W pierwszym z nich po dzień dzisiejszy funkcjonuje niewielki zbiornik okresowo wypełniony wodą, natomiast drugie obniżenie uległo całkowitemu

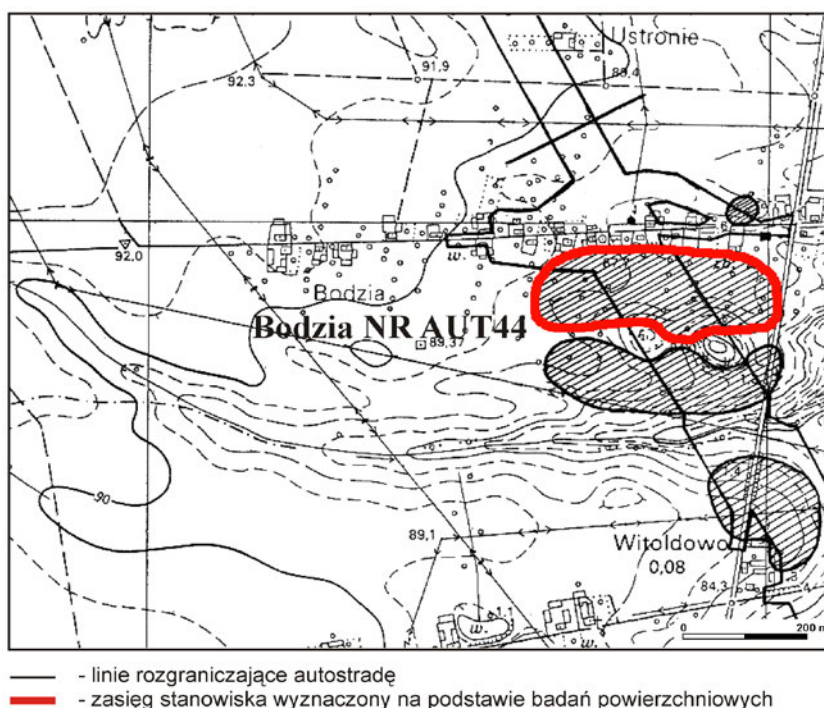
osuszeniu i częściowemu zasypaniu w rezultacie działalności rolniczej. Pozostały obszar stanowiska zajmują stoki i krawędzie małej doliny (Ryc. 1).

Wspomniane stanowisko zostało odkryte w trakcie penetracji powierzchniowych prowadzonych w ramach programu AZP. Jego obszar oszacowano wówczas na około 5 ha. Ponownie zweryfikowano je pozytywnie w 2000 roku, w trakcie badań powierzchniowych przeprowadzonych przez Centrum Badań Archeologicznych z Poznania na trasie planowanej budowy autostrady A-1. Określono wtedy, że część stanowiska położona w pasie kolizji z autostradą A-1 wynosi około 200 arów. Informacje te stały się podstawą zakwalifikowania stanowiska do wyprzedzających ratowniczych badań wykopaliskowych.

Prace archeologiczne na stanowisku trwały od 24 września do 17 grudnia 2007 roku i od 20 lutego do 20 grudnia 2008 roku. Stanowiły one kontynuację prac rozpoczętych w 2004 roku, które objęły wtedy powierzchnię zaledwie 11 arów (Sobkowiak-Tabaka, Kabaciński 2006). Pracami na stanowisku kierowali mgr Sławomir Groniek i Kamilla Waszczuk.

Łącznie w trakcie trzech sezonów archeologicznych zbadano obszar 157 arów odkrywając 1376 obiektów (Ryc. 2). Ponadto pozyskano blisko 60 tys. fragmentów ceramiki, ponad 2,2 tys. wytworów krzemienych, około 7 tys. fragmentów kości zwierzęcych i ponad 300 zabytków wydzielonych (Groniek, Waszczuk 2008).

Na znacznej części stanowiska zarejestrowano relikty wielopoziomowej warstwy kulturowej, mającej miejscami miąższość ponad 1 m.

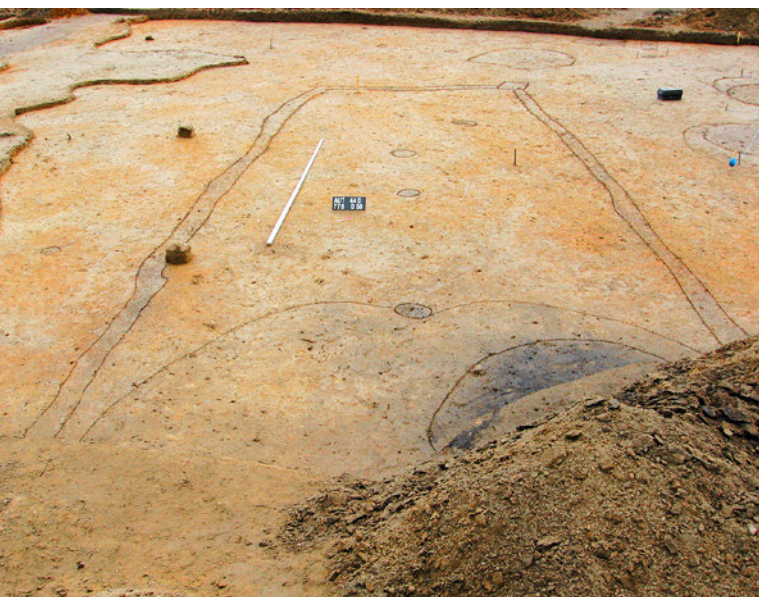
Ryc. 1. Bodzia, stan. 1, gm. Lubanie, woj. kujawsko-pomorskie. Lokalizacja stanowiska

Fig. 1. Bodzia, site 1, Lubanie commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Location of the site

Ryc. 2. Bodzia, stan. 1,
gm. Lubanie, woj. kujawsko-
pomorskie. Dyspersja
obiektów (rys. P. Szejnoga)

Fig. 2. Bodzia, site 1,
Lubanie commune,
kujawsko-pomorskie
voivodeship. Dispersion
of objects (drawing by
P. Szejnoga)

Ryc. 3. Bodzia, stan. 1, gm. Lubanie, woj. kujawsko-pomorskie. Chata trapezowata kultury późnej ceramiki wstęgowej (fot. S. Gronek)

Fig. 3. Bodzia, site 1, Lubanie commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. A trapezoidal hut of the Late Linear Pottery culture (photo by S. Gronek)

Ryc. 4. Bodzia, stan. 1, gm. Lubanie, woj. kujawsko-pomorskie. Widok na fragment cmentarzyska wczesnośredniowiecznego (fot. S. Gronek)

Fig. 4. Bodzia, site 1, Lubanie commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. A view of a fragment of an Early Medieval graveyard (photo by S. Gronek)

Na stanowisku wyróżniono 7 faz zasiedlenia, począwszy od najstarszego neolitu po okres nowożytny. Z osadnictwem kultury ceramiki wstęgowej rytej związane są 94 obiekty, a z kulturą ceramiki wstęgowej klutej 10 obiektów. Spośród młodszych kultur neolitycznych najintensywniej reprezentowane jest osadnictwo społeczności kultury późnej ceramiki wstęgowej – odkryto

Ryc. 5. Bodzia, stan. 1, gm. Lubanie, woj. kujawsko-pomorskie. Kolia paciorków szklanych owiniętych złotą folią (fot. M. Jórdeczka)

Fig. 5. Bodzia, site 1, Lubanie commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. A necklace of glass beads wrapped in golden film (photo by M. Jórdeczka)

Ryc. 6. Bodzia, stan. 1, gm. Lubanie, woj. kujawsko-pomorskie. Brązowy dzwoneczek z grobu dziecka (fot. M. Jórdeczka)

Fig. 6. Bodzia, site 1, Lubanie commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. A small brown bell from a child's grave (photo by M. Jórdeczka)

171 obiektów, w tym kilka chat trapezowatych z typowymi dla tych obiektów jamami o charakterze gospodarczym (Ryc. 3). Następnie na stanowisku rozwijało się osadnictwo społeczności kultury łużyckiej. Ponadto wystąpiły tutaj 124 obiekty wczesnośredniowieczne i jeden nowożytny.

Do najciekawszych odkryć na stanowisku w Bodzi należy wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe z I. poł. XI wieku (por. np. Buko, Sobkowiak-Tabaka 2011).

Łącznie w 2007 roku zarejestrowano 17 grobów usytuowanych w dwóch rzędach, zorientowanych na osi północ-południe (Ryc. 4). Wyjątek stanowiły obiekty E64 i E62, które usytuowano w osi wschód-zachód.

Cmentarzysko podzielone było na kwatery za pomocą konstrukcji drewnianych, po których zostały tylko

rowy, o wypełnisku z ciemnobrązowej próchnicy. W obrębie kwater odkrywano jeden, dwa lub trzy pochówki. Część zachodnia cmentarzyska znajdowała się poza pasem kolizji i pozostawała niedostępna do badań. Eksplorowane pochówki podlegały bieżącej ocenie antropologicznej. Analiza wykonana pod tym kątem wykazała, że na eksplorowanej części przeważały groby kobiece, których stwierdzono tu osiem, natomiast pochówków męskich zarejestrowano cztery. Tyle samo wystąpiło pochówków dziecięcych.

Zmarłych chowano w drewnianych skrzyniach, które przed spojeniem desek okuciami owijano tkaniną. Wszystkich układano na wznak z głowami skierowanymi na północ lub wschód. Wyjątkiem od tej reguły był pochówek kobiety, którą złożono do grobu w pozycji embrionalnej. Cechą charakterystyczną wszystkich pochówków było występowanie bardzo bogatego wyposażenia. Większość zmarłych zaopatrzone w siekańce wkładane do ust i noże żelazne kładzione przy lewej ręce. Kobiety wyposażano w paciorki szklane (Ryc. 5), gliniane, z karneolu, kryształu górskiego i srebrne, dęte i granulowane, a także w kabłączki skroniowe i pierścionki. W jednostkowym przypadku wystąpiła srebrna kaptorga. Natomiast w grobach męskich znajdowano broń: miecz lub czekan. Niezależnie od płci, w części pochówków znaleziono relikty wiader z kutymi obręczami oraz monety, tzw. „krzyżówki”. W jednym z grobów dziecięcych znaleziono dodatkowo brązowy dzwoneczek (Ryc. 6).

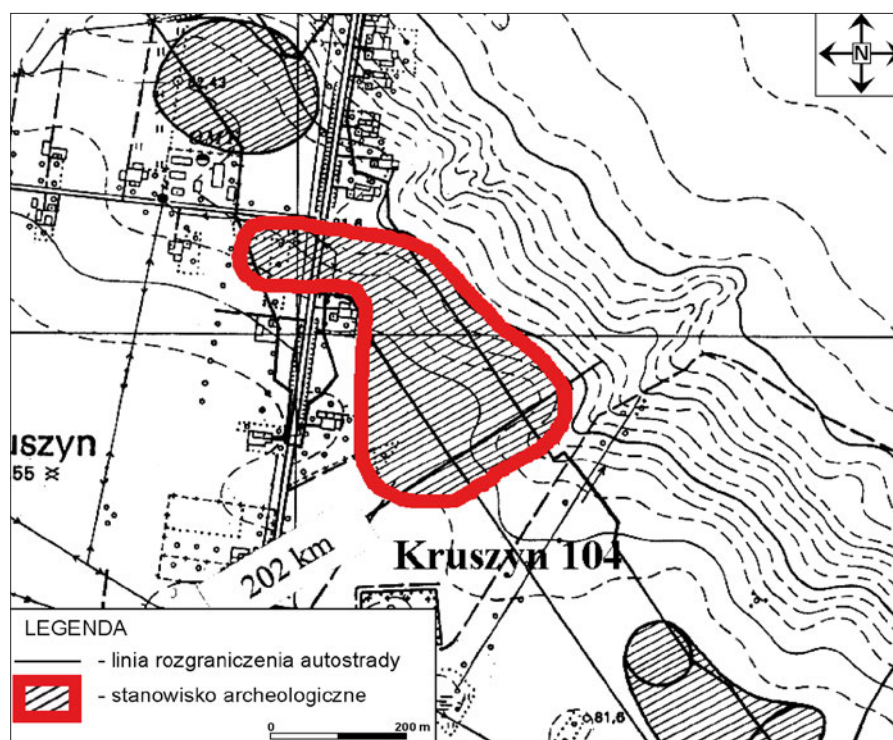
Zarówno typ grobów, jak i bogate ich wyposażenie wskazuje na wysoki status pochowanych na cmen-

tarzysku osób. Znajdowane w grobach elementy uzbrojenia, wskazują na wysoki status społeczny pochowanych tam mężczyzn, a znaleziska wagi i srebra na dalekosiężne kontakty handlowe. Bogactwo wyposażenia oraz cechy rytuału pogrzebowego wskazują, iż na cmentarzysku w Bodzi pochowani zostali członkowie świeckiej elity państwa polskiego z czasów Bolesława Chrobrego. Wiele darów grobowych znajduje bliskie analogie wśród wytworów mających wschodnią (głównie Ruś Kijowska), skandynawską, ale również południową (Wielka Morawa) i zachodnią (państwo Franków) proveniencję¹.

KRUSZYN, STANOWISKO 13 (AZP 49-47/52 – NR NA INWESTYCJI 104), GM. WŁOCŁAWEK, POW. WŁOCŁAWSKI, WOJ. KUJAWSKO-POMORSKIE

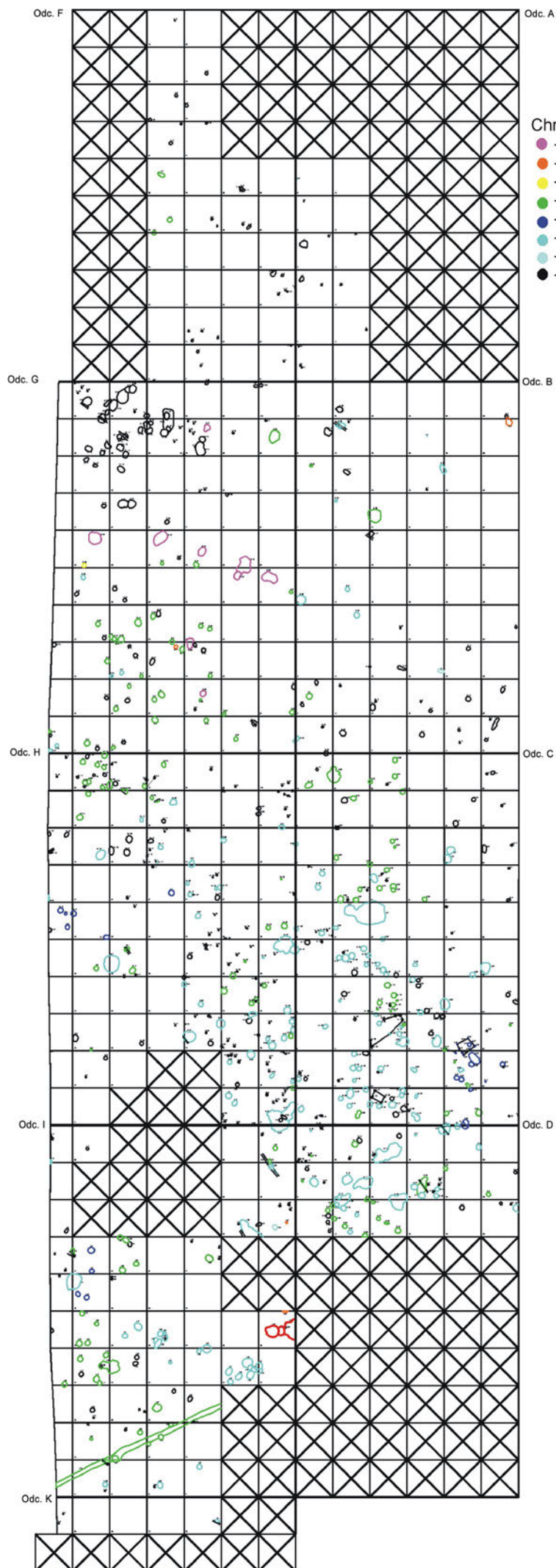
Stanowisko 13 w Kruszynie położone jest w strefie krawędzi i stoku rozległej doliny, która ogranicza stanowisko od północnego wschodu. Skałą macierzystą na badanym obszarze jest silnie spiaszczona glina (Ryc. 7).

Stanowisko zostało pozytywnie zweryfikowane w roku 2000, w trakcie badań powierzchniowych prowadzonych na trasie planowanej budowy autostrady przez Centrum Badań Archeologicznych. Odkryto wówczas pozostałości osadnictwa, począwszy od epoki kamienia po okres nowożytny. Jednak najwięcej znalezisk związanych było z kulturą łużycką oraz kulturą przeworską. Powyższe informacje stały się podstawą

Ryc. 7. Kruszyn, stan. 13, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Lokalizacja stanowiska

Fig. 7. Kruszyn, site 13, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Location of the site

- Chronologia:
- - Kultura ceramiki wstęgowej rytej
 - - Kultura pucharów lejkowatych
 - - Kultura amfor kulistych
 - - Kultura luzycka
 - - Okres wpływów rzymskich
 - - Kultura jastorfska
 - - Okres nowozytny
 - - Nieokreślona

Ryc. 8. Kruszyn, stan. 13, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Dyspersja obiektów (rys. P. Szejnoga)

Fig. 8. Kruszyn, site 13, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Dispersion of objects (drawing by P. Szejnoga)

Ryc. 9. Kruszyn, stan. 13, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Pochówek szkieletowy kultury ceramiki wstęgowej rytej (fot. D. Andrzejczak)

Fig. 9. Kruszyn, site 13, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. A skeletal burial of the Linear Band Pottery culture (photo by D. Andrzejczak)

Ryc. 10. Kruszyn, stan. 13, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Depozyt obrzędowy ludności kultury amfor kulistych (fot. D. Andrzejczak)

Fig. 10. Kruszyn, site 13, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. The ritual deposit of the population of the Funnel Beaker culture (photo by D. Andrzejczak)

zakwalifikowania omawianego stanowiska do wyprzedzających badań ratowniczych.

Pierwszy sezon badawczy trwał od 10 listopada do 9 grudnia 2004 roku. Zbadano wtedy obszar 18 arów (Sobkowiak-Tabaka, Kabaciński 2006). W roku 2007 badania trwały od 20 września do 17 grudnia 2007 roku, a w roku 2008 pomiędzy 1 marca a 5 września.

W skład zespołu badawczego wchodził: mgr, mgr Dariusz Andrzejczak, Zenon Seroczyński, Karolina Siara, Marcin Pałczyński, Maria Spławska i Robert Kufel.

W trakcie wspomnianych prac zbadano łącznie obszar 358 arów, rejestrując 736 obiektów archeologicznych, stanowiących pozostałości osadnictwa społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej – 31 obiektów, kultury amfor kulistych – 3 obiekty, kultury pucharów lejkowatych – 4 obiekty, kultury łuzyckiej – 148 obiektów, kultury przeworskiej – 182 obiekty i 3 obiekty nowozytnne (Ryc. 8). Z eksploracji obiektów i warstw kulturowych pozyskano blisko 40 tys. fragmentów ceramiki, 250 wytworów krzemiennych, 7 tys. fragmentów kości i kilkadziesiąt zabytków wydzielonych. Na znacznej powierzchni stanowiska rejestrowano warstwę kulturową osiagającą miąższość nierzadko ponad 1 m (Sobkowiak-Tabaka, Andrzejczak 2008).

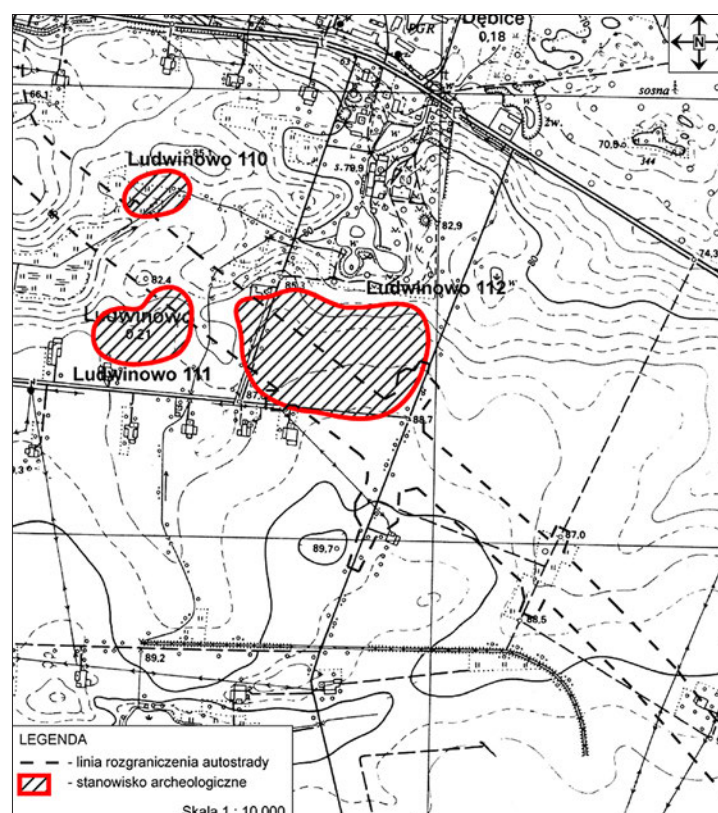
Najbardziej interesujące odkrycia związane są z epoką neolitu i brązu. Należą do nich niewątpliwie 3

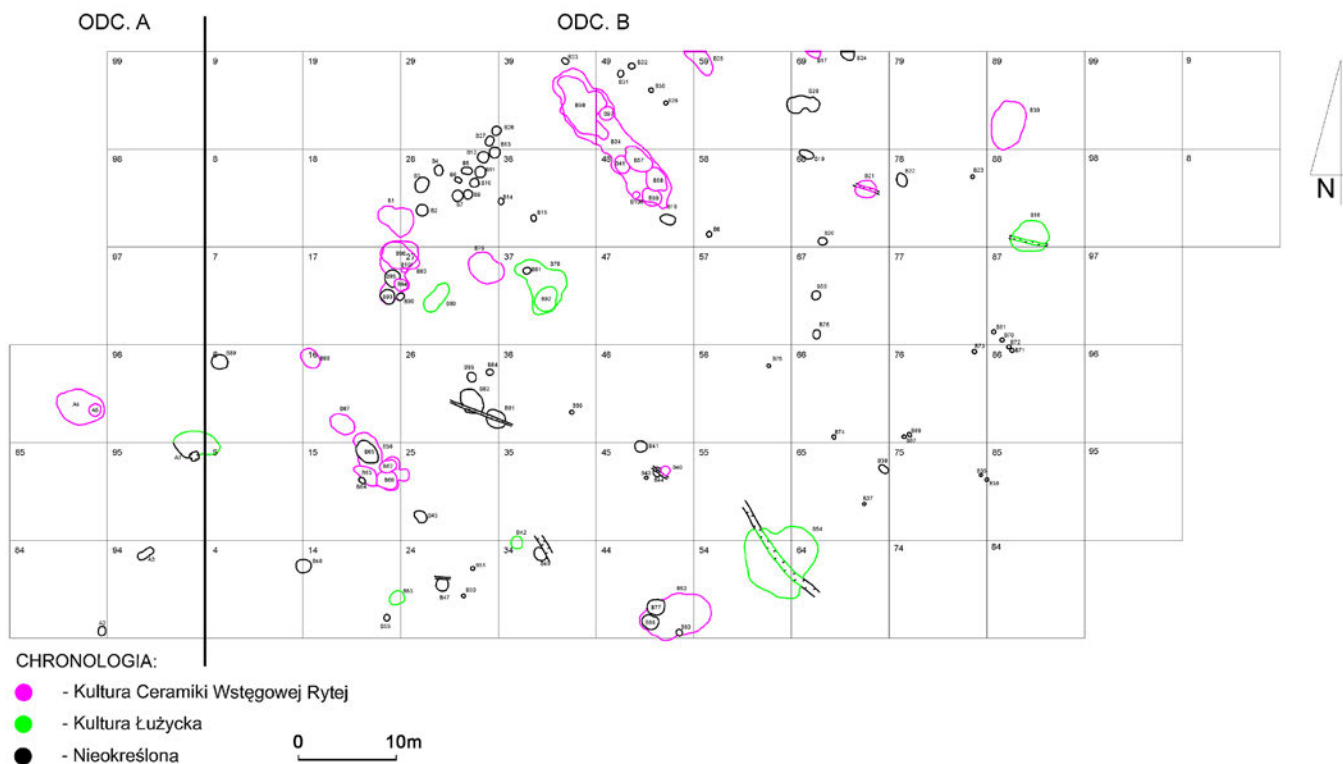
Ryc. 11. Ludwinowo, stan. 6, 2 i 7, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Lokalizacja stanowisk

Fig. 11. Ludwinowo, sites 6, 2 and 7, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Location of sites

pochówki szkieletowe, identyfikowane na podstawie obecności materiału ceramicznego i analiz radiowęglowych z późną fazą rozwojową kultury ceramiki wstęgowej rytej (Czekaj-Zastawny 2011; Ryc. 9).

Równie ciekawym i niezwykle rzadkim obiektem jest obiekt obrzędowy amfor kulistych. Został on wykonany z wydrążonego pnia, a w jego wypełniku znajdowało się

Ryc. 12. Ludwinowo, stan. 6, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Dyspersja obiektów (rys. P. Szejnoga)

Fig. 12. Ludwinowo, site 6, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Dispersion of objects (drawing by P. Szejnoga)

dziesięć, zachowanych niemal w całości, amfor jajowatych (Szymt 2011; Ryc. 10).

W centralnej części stanowiska uchwycono pozostałości niewielkiego cmentarzyska kultury łużyckiej. Ogółem zarejestrowano tam 11 grobów popielnicowych. Niestety, większość z nich była bardzo mocno zniszczona.

LUDWINOWO, STANOWISKO 6 (AZP 49-47/57 – NR NA INWESTYCJI 110), GM. WŁOCŁAWEK, POW. WŁOCŁAWSKI, WOJ. KUJAWSKO-POMORSKIE

Stanowisko Ludwinowo 6 wraz z dwoma innymi, zlokalizowanymi nieco bardziej na południowy wschód, tj. stanowiskiem 2 (AZP 49-47/19) i 7 (AZP 49-47/58), tworzą zapewne jeden duży kompleks osadniczy. Rozpoznanie zasięgu osadnictwa oraz wzajemne relacje chronologiczne i przestrzenne pomiędzy tymi trzema osadami neolitycznymi były przedmiotem ratowniczych badań archeologicznych w trakcie kilku sezonów badawczych.

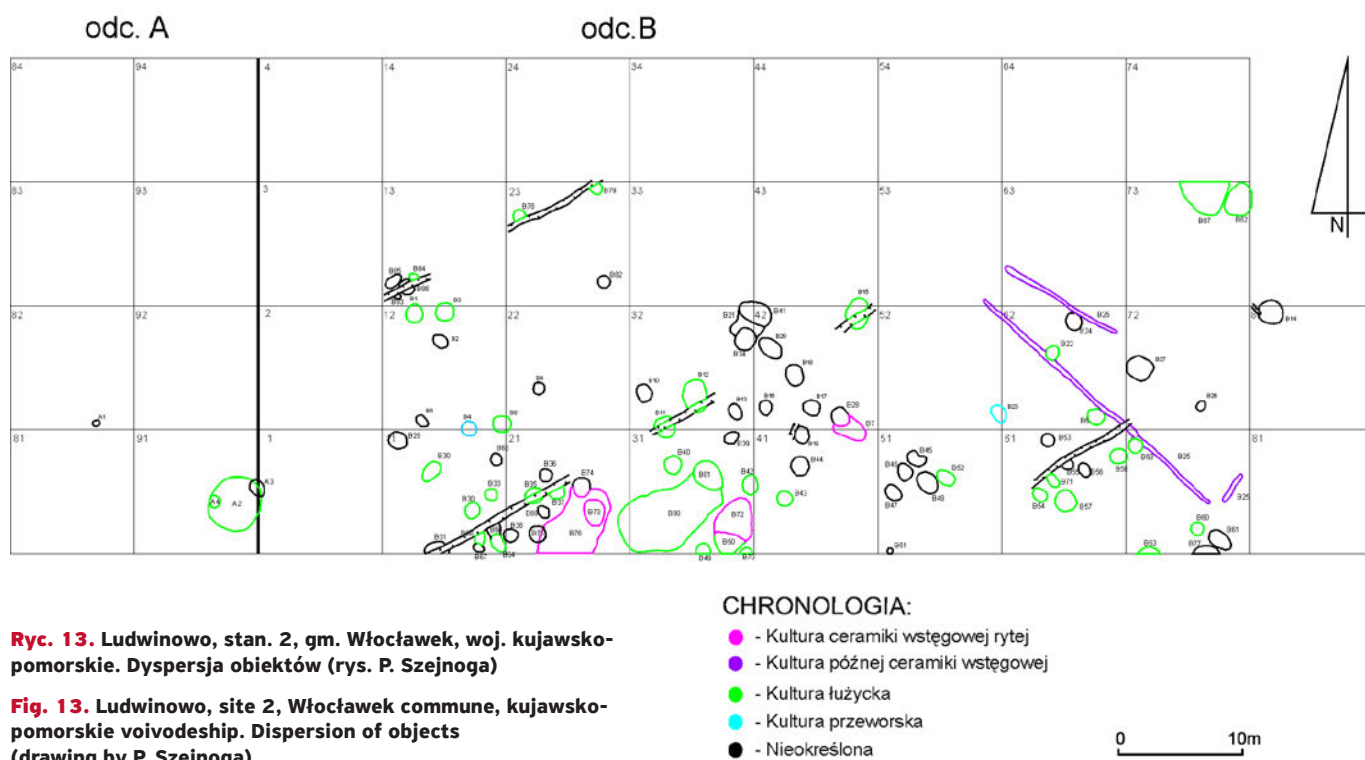
Omawiane stanowisko położone jest na obszarze Wysoczyzny Kujawskiej (Kondracki 2009), a usytuowane jest w obrębie wydłużonego wyniesienia położonego na powierzchni wysoczyzny lodowcowej zbudowanej z glin morenowych, często spiaszczonych (Ryc. 11). Zostało ono odkryte w 2000 roku w trakcie penetracji

powierzchniowych prowadzonych przez Centrum Badań Archeologicznych na trasie planowanej budowy autostrady A-1.

Ratownicze badania wykopaliskowe zostały przeprowadzone w okresie od 1 października do 5 grudnia 2008 roku. Pracami na stanowisku kierował mgr Bartłomiej Klauedel.

Badaniami objęto powierzchnię 60 arów, na których wystąpiło 106 obiektów nieruchomych, w tym 79 jam, 5 glinianek, 2 kompleksy jam, 19 dołków postępujących oraz 1 grób szkieletowy (Ryc. 12). Na części stanowiska zaobserwowano warstwę kulturową o miąższości 0,3 m. Na podstawie przeprowadzonych badań wykopaliskowych oraz wstępnej analizy pozyskanych zabytków stwierdzono, że na stanowisku mamy do czynienia z dużą osadą kultury ceramiki wstęgowej rytej (dalej: KCWR) oraz licznymi śladami osadnictwa kultury łużyckiej. Stwierdzono również, że ślady osadnictwa kultury łużyckiej są intensywniejsze w południowej części stanowiska, natomiast pozostałości osady KCWR koncentrują się głównie w części północnej i wschodniej.

Z KCWR wiązać można 30 obiektów: 25 jam, 2 kompleksy jam, 2 glinianki i jeden grób szkieletowy. Natomiast do kultury łużyckiej należało 8 obiektów: 5 jam oraz 3 glinianki. Ponadto wyróżniono 68 obiektów, w których nie zarejestrowano materiału archeologicznego: 49 jam oraz 19 dołków postępujących.

Ryc. 13. Ludwinowo, stan. 2, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Dyspersja obiektów (rys. P. Szejnoga)

Fig. 13. Ludwinowo, site 2, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Dispersion of objects (drawing by P. Szejnoga)

Pozyskany masowy materiał zabytkowy to 4534 fragmenty ceramiki, 70 artefaktów krzemiennych, 96 kawałków polepy oraz 948 fragmentów kości. Materiał wydzielony to 8 kamiennych siekierok, 6 naczyń glinianych i jeden gładzik kamienny (Klaudiel 2008).

LUDWINOWO, STANOWISKO 2 (AZP 49-47/19 – NR NA INWESTYCJI 111), GM. WŁOCŁAWEK, POW. WŁOCŁAWSKI, WOJ. KUJAWSKO-POMORSKIE

Stanowisko 2 w Ludwinowie znajduje się na krawędzi małej doliny, w obrębie Wysoczyzny Kujawskiej (Kondracki 2009; Ryc. 11). Stanowisko zostało pozytywnie zweryfikowane podczas badań powierzchniowych i sondażowych prowadzonych przez Centrum Badań Archeologicznych, na trasie planowanej budowy autostrady A-1 w roku 2000. Odkryto wówczas ślady osadnictwa od neolitu do okresu nowożytnego.

Ratownicze badania wykopaliskowe zostały przeprowadzone od 1 października do 28 listopada 2008 roku. Badaniami na stanowisku kierował mgr Paweł Wiktorowicz, a w badaniach uczestniczyła również mgr Anna Klaudel.

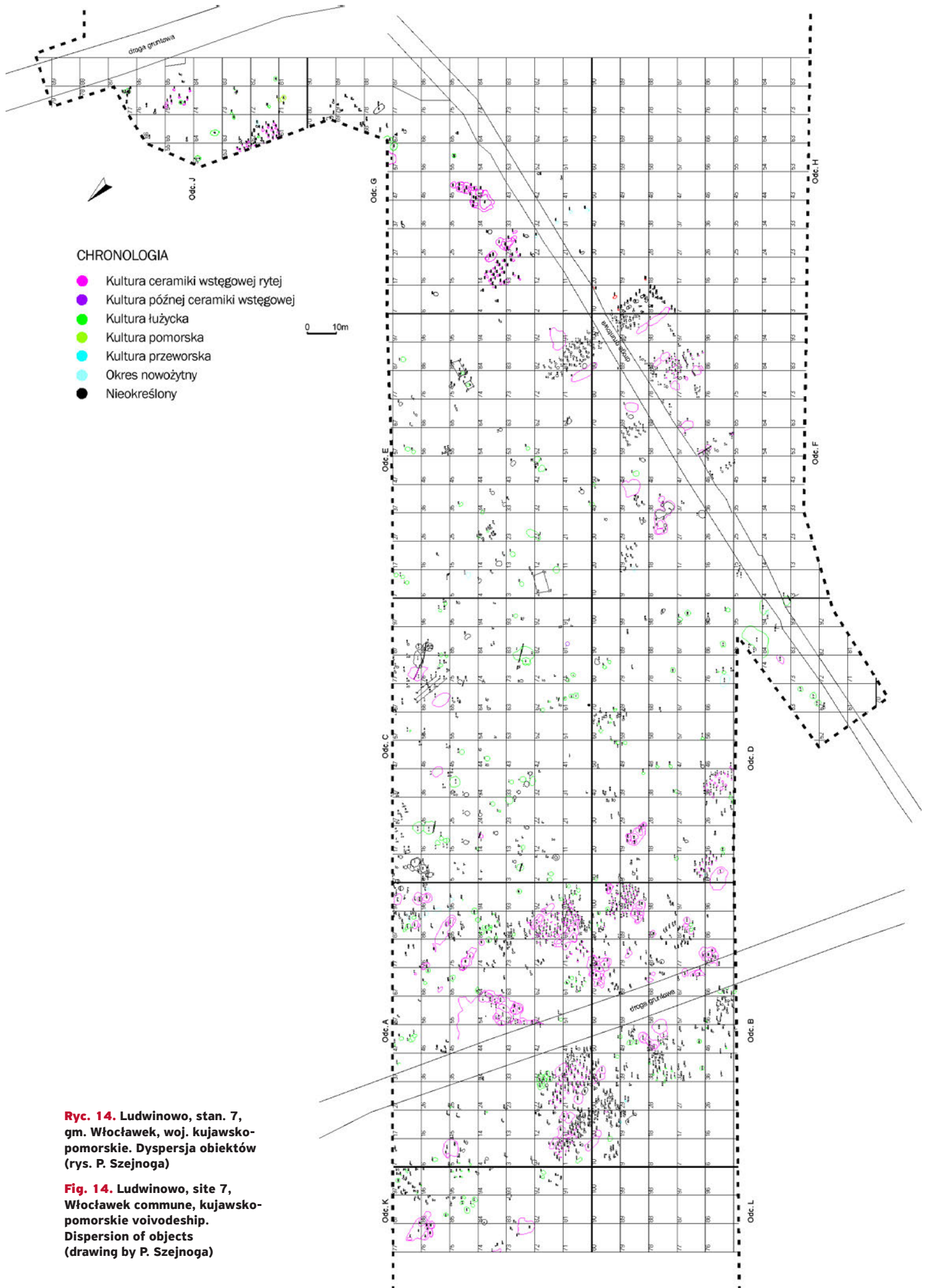
Obszar stanowiska przeznaczony do wyprzedzających badań ratowniczych w pasie kolizji z autostradą wynosił 30 arów. Potwierdziły one wcześniejsze wyniki badań powierzchniowych wskazując, iż obszar ten na przestrzeni pradziejów był użytkowany przez społeczności reprezentujące różne kultury archeologiczne. Osadnictwo

skupione było głównie w części południowej i południowo-wschodniej stanowiska.

W trakcie badań zarejestrowano 91 obiektów, związanych w większości z kulturą łużycką, w tym 86 jam, jeden dołek posłupowy, 3 glinianki oraz 1 obiekt mieszkalny (Ryc. 13). Z całego badanego obszaru pozyskano materiał zabytkowy w ilości 2390 fragmentów ceramiki, 1373 fragmentów kości, 35 krzemiennych, 33 grudki polepy, 3 fragmenty muszli oraz 13 zabytków wydzielonych: jeden rozcieracz kamienny, 2 osetki kamienne, 2 tłuczki kamienne, jeden gładzik kamienny, 2 fragmenty wygładzonego kamienia oraz 5 rogów. Na podstawie obecności materiału zabytkowego określono chronologię 45 obiektów, wyróżniając 4 obiekty kultury ceramiki wstęgowej rytej, 2 obiekty kultury przeworskiej i 39 obiektów kultury łużyckiej (Klaudiel, Wiktorowicz 2008).

LUDWINOWO, STANOWISKO 7 (AZP 49-47/58 – NR NA INWESTYCJI 112), GM. WŁOCŁAWEK, POW. WŁOCŁAWSKI, WOJ. KUJAWSKO-POMORSKIE

Stanowisko 7 usytuowane jest w obrębie wydłużonego wyniesienia, położonego w obrębie zdenudowanej powierzchni wysoczyzny lodowcowej, opadającej ku północy w stronę doliny Wisły. Stanowisko zlokalizowane jest na podłożu gliniastym; piaski fluwiogłacjalne i lekko zgliniony piasek występują tylko w południowo-wschodniej jego części (Ryc. 11).

Ryc. 14. Ludwinowo, stan. 7, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Dyspersja obiektów (rys. P. Szejnoga)

Fig. 14. Ludwinowo, site 7, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Dispersion of objects (drawing by P. Szejnoga)

Ryc. 15. Ludwinowo, stan. 7, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Chata kultury ceramiki wstęgowej rytej (fot. P. Wiktorowicz)

Fig. 15. Ludwinowo, site 7, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. A hut of the Linear Band Pottery culture (photo by P. Wiktorowicz)

Ryc. 16. Ludwinowo, stan. 7, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Grób szkieletowy kultury ceramiki wstęgowej klutej (fot. Z. Seroczyński)

Fig. 16. Ludwinowo, site 7, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. A skeletal grave of the Stroked Pottery culture (photo by Z. Seroczyński)

Zostało ono odkryte w kwietniu 2000 roku podczas badań powierzchniowo-sondazowych prowadzonych przez Centrum Badań Archeologicznych w związku z planowaną budową autostrady A-1. Na ich podstawie całkowitą powierzchnię stanowiska oszacowano na 9,5 ha. Bezpośrednio zagrożone budową autostrady było 4,3 ha. Pas kolizji przebiega z północnego zachodu na południowy wschód przez południowo-wschodnią i południowo-zachodnią część stanowiska (Ryc. 11).

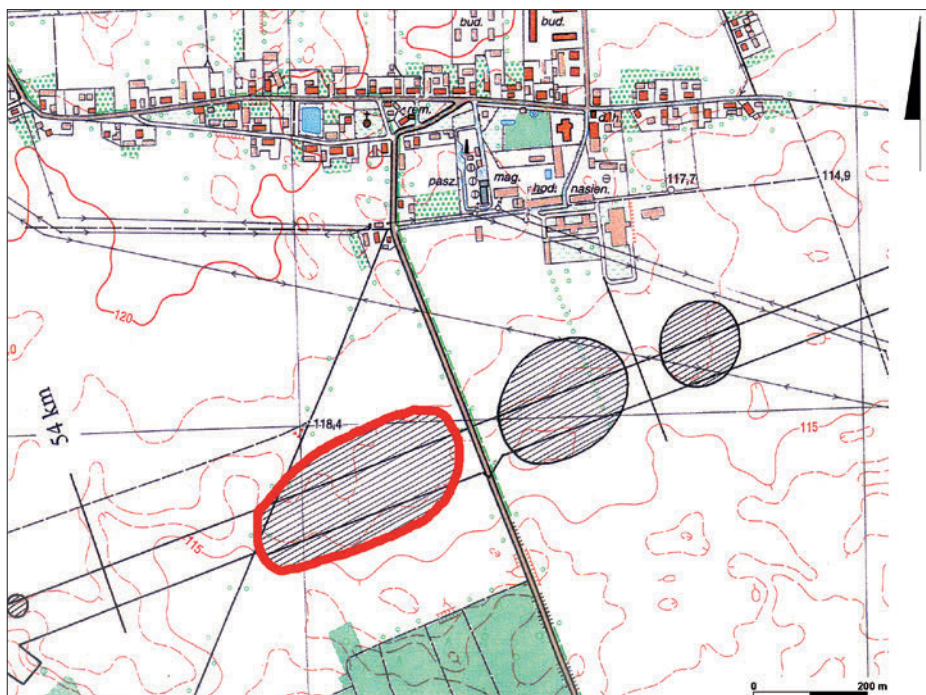
Badania ratownicze na stanowisku przeprowadzono w trzech etapach. W trakcie pierwszego (od 10 października do 30 października 2000 roku) i drugiego (od 20 września do 20 listopada 2001 roku) prowadzone one

były przez mgr Joannę Pyzel. Etapem trzecim, trwającym od 11 sierpnia do 20 grudnia 2009 roku, kierował mgr Zenon Seroczyński, przy współudziale mgr mgr Dariusza Andrzejczaka, Sławomira Gronka i Pawła Wiktorowicza.

Podczas omawianych sezonów łącznie zbadano powierzchnię 430 arów. W trakcie badań zarejestrowano 1576 obiektów archeologicznych (Ryc. 14), w tym 498 jam, 23 glinianki, 2 piece, 7 studni, 4 skupiska ceramiki, 2 paleniska, 978 dołków posłupowych, 3 groby, jeden szałas, 38 glinianek oraz 20 budynków słupowych. Na podstawie wstępnej chronologii wyróżniono 522 obiekty kultury ceramiki wstęgowej rytej, 2 obiekty kultury ceramiki wstęgowej klutej, 227 kultury lużyckiej, 3 kultury pomorskiej, 5 związanych z wczesnym średniowieczem oraz 15 łączonych z okresem nowożytnym.

Pozyskany masowy materiał zabytkowy to 32 284 fragmenty ceramiki, 1023 wytwory krzemienne, 1333 grudki polepy oraz 14 009 fragmentów kości. Materiał wydzielony to 3 siekierki kamienne, 16 dłut kamiennych, 40 rozcieraczy, 19 kamieni ze śladami gładzenia, 10 fragmentów kamiennych narzędzi, jeden amulet kamienny, jeden fragment figurki zoomorficznej, 2 żarna, 14 płytek szlifierskich, jedno ciosło kamienne, 4 tłuczki, jedna grudka ochry, jedna grudka rudy żelaza, 2 fragmenty przedmiotów metalowych, jeden przęślik gliniany, jeden ciężarek gliniany, 2 całe naczynia gliniane.

W oparciu o przeprowadzone badania wykopaliskowe oraz wstępną analizę pozyskanych zabytków ustalono, iż na stanowisku Ludwinowo 7 mamy do czynienia z dużą osadą/osadami kultury ceramiki wstęgowej rytej, o czym świadczą pozostałości kilku chat słupowych (Ryc.

Ryc. 17. Żelechów, stan. 3, gm. Łągów, woj. lubuskie. Lokalizacja stanowiska

Fig. 17. Żelechów, site 3, Łągów commune, lubuskie voivodeship. Location of the site

— - linie rozgraniczające autostradę
 — - zasięg stanowiska wyznaczony na podstawie badań powierzchniowych

15). Na stanowisku rozwijało się też intensywnie osadnictwo kultury łużyckiej, co potwierdzają liczne obiekty o charakterze mieszkalnym. Wyróżniono również pozostałości osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej klutej w postaci kilku obiektów, w tym grobu (Ryc. 16), kultury pomorskiej oraz ślady bytności ludności z okresu średniowiecza (Seroczyński, Sobkowiak-Tabaka 2008).

■ 2. AUTOSTRADA A-2 – ODCINEK ŚWIECKO-NOWY TOMYŚL

ŻELECHÓW, STANOWISKO 3 (AZP 54-13/58 – NR NA INWESTYCJI 25), GM. ŁĄGÓW, POW. ŚWIEBODZIŃSKI, WOJ. LUBUSKIE

Stanowisko 3 w Żelechowie znajduje się na Pojezierzu Łągowskim (Kondracki 2009) i położone jest poza strefą dolin, na obszarze lekko falistym (Ryc. 17).

Zostało ono pozytywnie zweryfikowane w 2003 roku w trakcie badań sondażowych prowadzonych na trasie planowanej budowy autostrady przez Zespół Projektu Badawczego „Autostrady” Instytutu Prahistorii UAM. Pierwszy sezon badawczy trwał od 18 kwietnia 2005 roku do 29 sierpnia 2005 roku. Badaniami kierowali wówczas mgr Zenon Seroczyński oraz mgr Małgorzata Wysocka. W ich trakcie przebadano powierzchnię 330,90 ara w obrębie 3 odcinków.

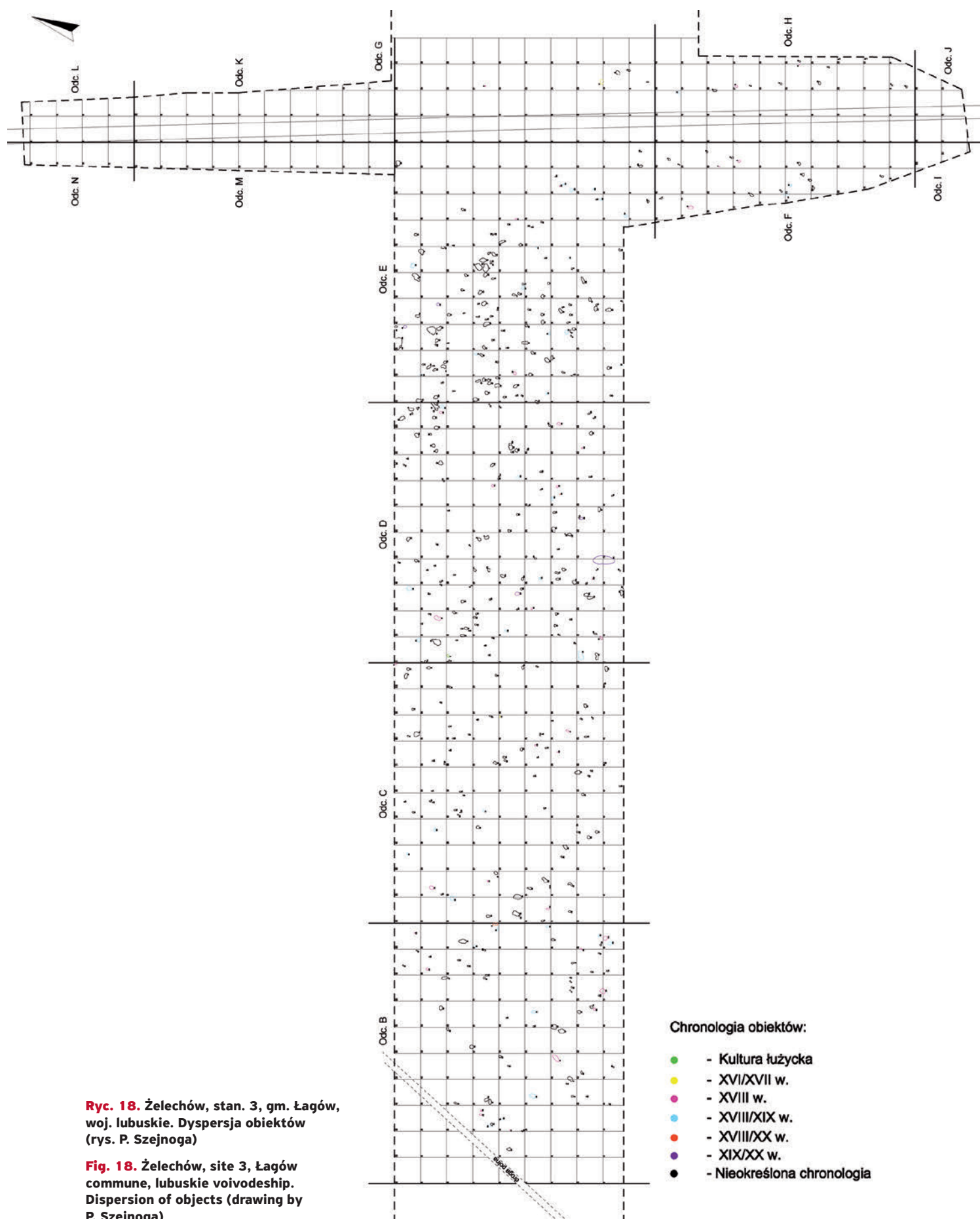
Ze względu na przeprojektowanie przez Generalną Dyрекcję Dróg Krajowych i Autostrad przebiegu autostrady A-2 w rejonie Żelechowa i w konsekwencji

korektę przebiegu linii rozgraniczenia autostrady w rejonie stanowiska 3 w Żelechowie, wystąpiła konieczność ponownego przeprowadzenia ratowniczych badań archeologicznych. Obszar stanowiska przeznaczony do wyprzedzających badań ratowniczych w pasie kolizji z autostradą wynosił 60 arów. Druga część badań przeprowadzona została w okresie od 25 sierpnia do 26 września 2008 r., a pracami na stanowisku kierowała mgr Anna Klaudel.

Ogółem w ramach zbadanych 60 arów wyróżniono 40 obiektów, w tym 28 jam, 2 paleniska, 9 dołków posłupowych. Na podstawie obecności materiału zabytkowego określono chronologię 11 obiektów na okres nowożytny (Ryc. 18).

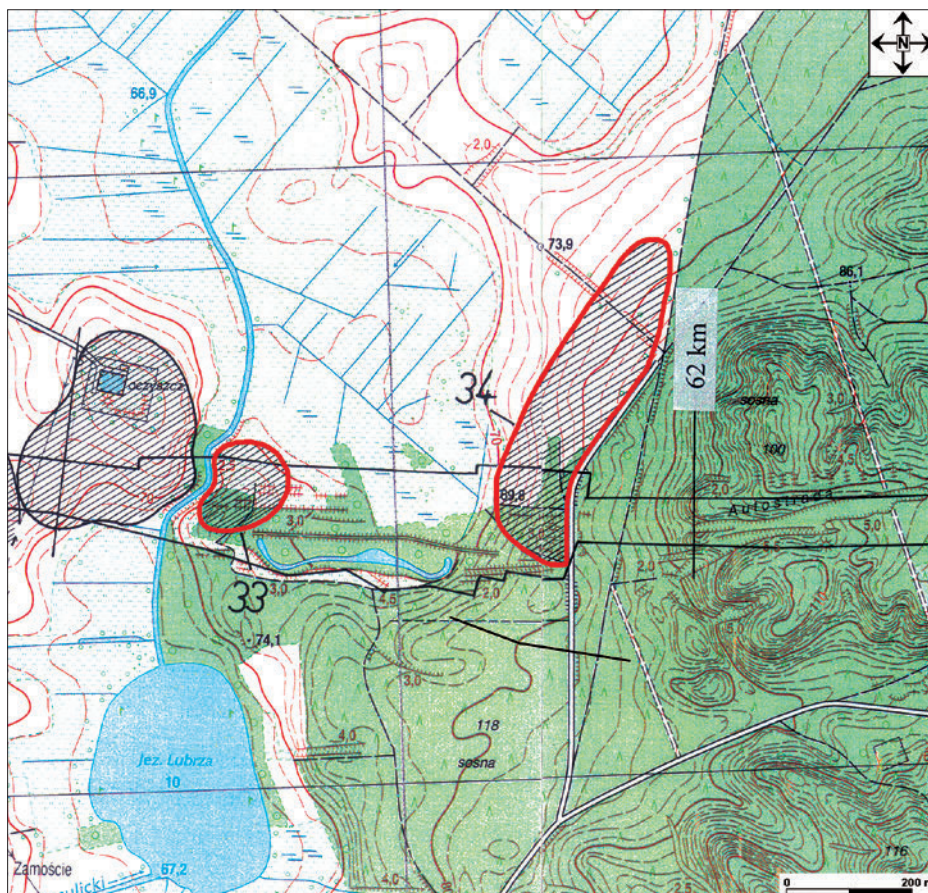
Wstępne opracowanie wyników badań i ustalenie chronologii pozyskanych materiałów ruchomych w części potwierdziło rezultaty badań powierzchniowych poprzedzających badania wykopaliskowe oraz badań wykopaliskowych przeprowadzonych w roku 2005. W przebadanej części odkryto bowiem pozostałości osadnictwa nowożytnego, które zarówno w sensie planigraficznym, jak i chronologicznym są związane z osadą nowożytną zarejestrowaną tutaj już wcześniej.

Łącznie w trakcie dwóch sezonów badawczych zarejestrowano kilka faz zasiedlenia stanowiska. Pierwsza ma związek z epoką kamienia – wyróżniono kilkadziesiąt mało charakterystycznych artefaktów krzemienianych, których cechy technologiczne nie pozwalają na przyporządkowanie do konkretnej jednostki taksonomicznej. Następnie stanowisko penetrowane było przez

Ryc. 18. Żelechów, stan. 3, gm. Łagów, woj. lubuskie. Dyspersja obiektów (rys. P. Szejnoga)

Fig. 18. Żelechów, site 3, Łagów commune, lubuskie voivodeship. Dispersion of objects (drawing by P. Szejnoga)

Ryc. 19. Lubrza, stan. 42 i 11, gm. loco, woj. lubuskie. Lokalizacja stanowisk

Fig. 19. Lubrza, sites 42 and 11, loco commune, lubuskie voivodeship. Location of sites

- - linie rozgraniczające autostradę
- - zasięg stanowiska wyznaczony na podstawie badań powierzchniowych

społeczności kultury łuzycyckiej (jeden obiekt, 2 fragmenty przęsłika i 2 fragmenty ceramiki). Najintensywniej stanowisko było użytkowane w okresie nowożytnym (głównie z XVIII-XIX i początku XX wieku), o czym świadczą 82 obiekty archeologiczne, 2244 fragmenty ceramiki oraz kilka zabytków wydzielonych (Tabaka 2008).

LUBRZA, STANOWISKO 42 (AZP 54-13/62 – NR NA INWESTYCJI 33), GM. LOCO, POW. ŚWIEBODZIŃSKI, WOJ. LUBUSKIE²

Stanowisko znajduje się w obrębie Pojezierza Łagowskiego (Kondracki 2009) i zajmuje eksponowany cypel wcinający się w dolinę Kanału Niesulickiego (Ryc. 19).

Zostało ono odkryte w trakcie penetracji powierzchniowych prowadzonych w ramach programu AZP. Zweryfikowano je ponownie w 2003 roku podczas badań sondażowych prowadzonych przez Zespół Projektu Badawczego „Autostrady” Instytutu Prahistorii UAM. Odkryto wówczas pozostałości osadnictwa od paleolitu do okresu nowożytnego, a oszacowany obszar stanowiska wynosił około 1 ha (w tym 0,8 ha w pasie kolizji z autostradą). Informacje te stały się podstawą

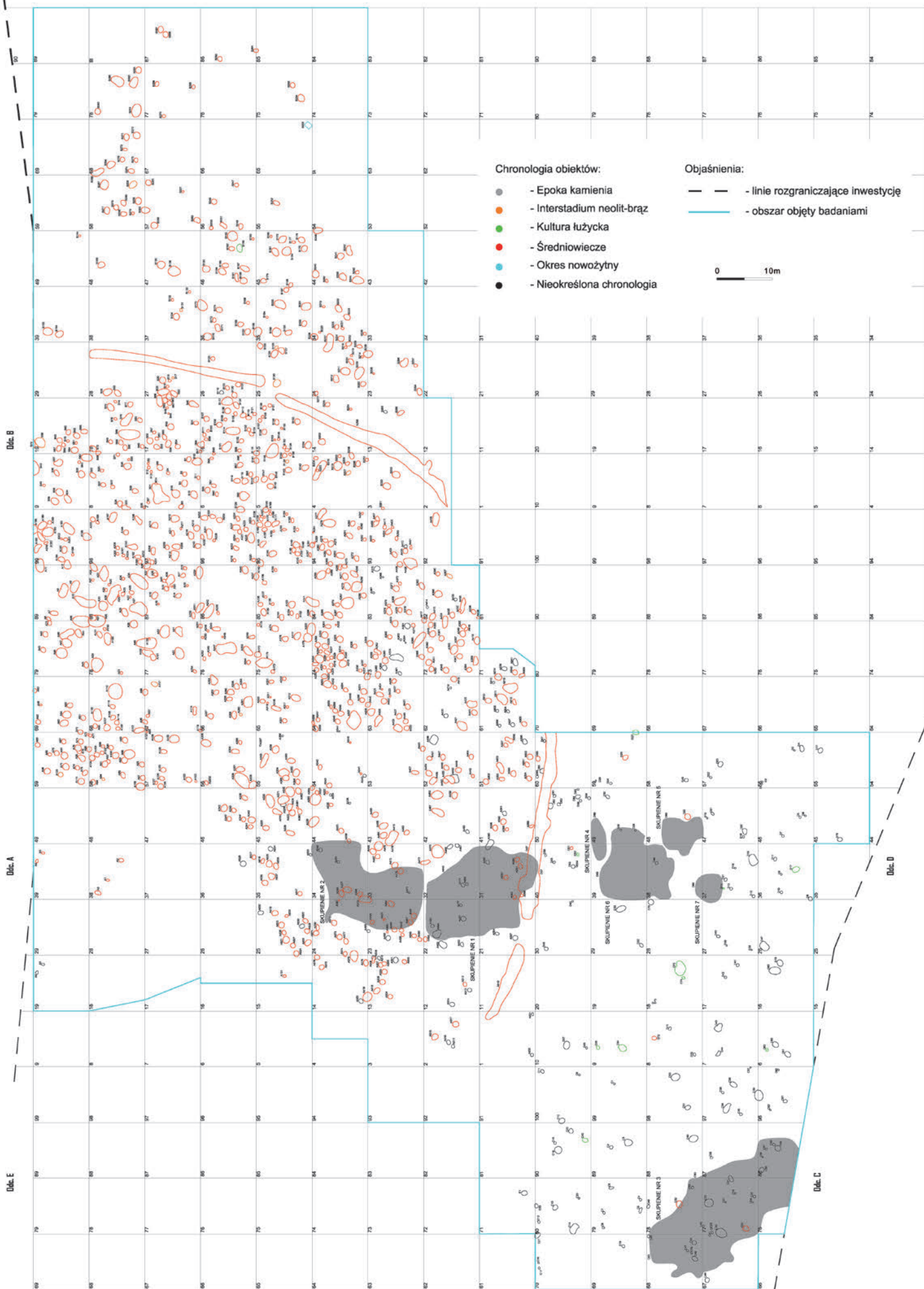
zakwalifikowania stanowiska do wyprzedzających ratowniczych badań wykopaliskowych.

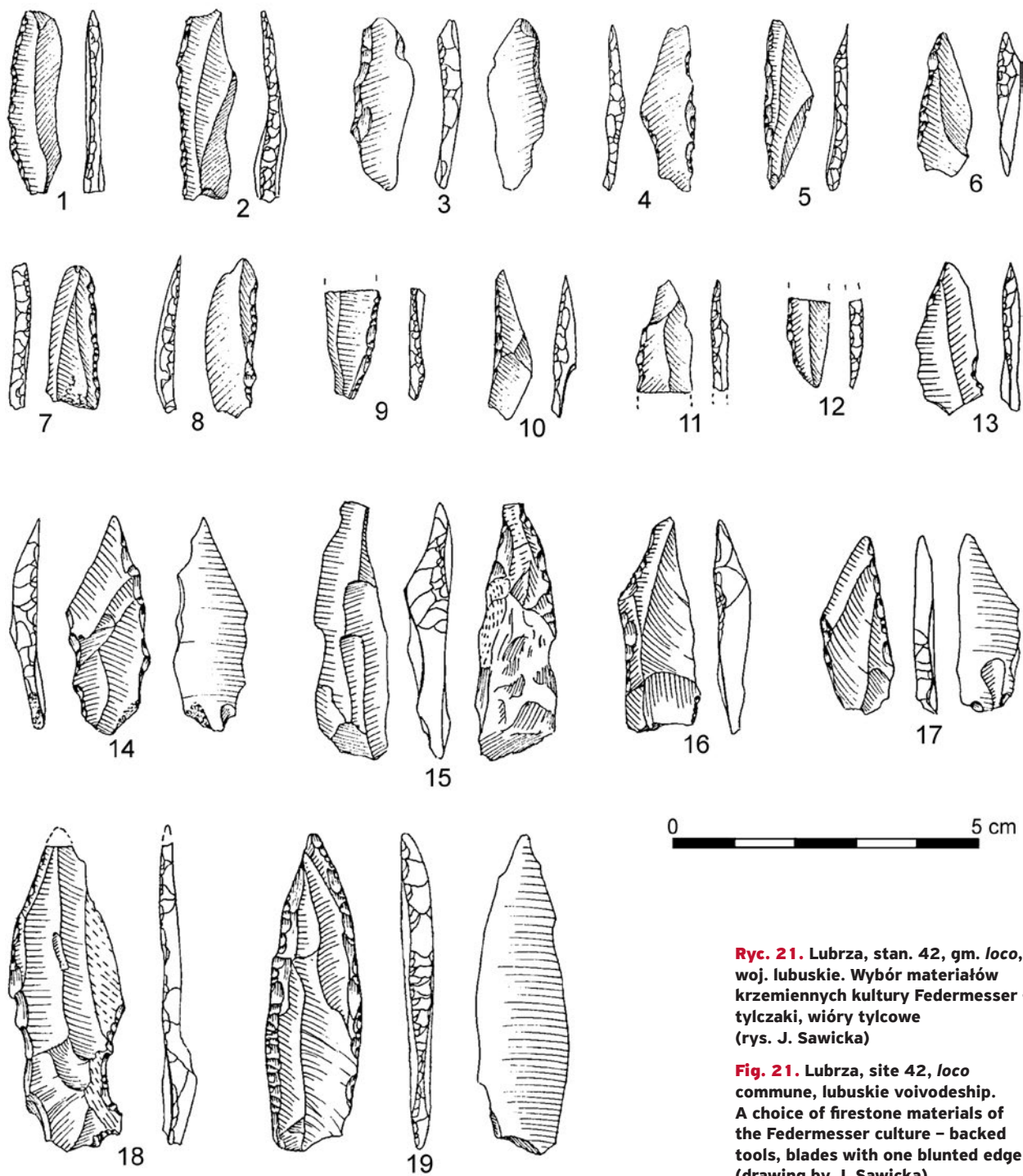
Pierwszy sezon wykopaliskowy rozpoczęto dnia 27 kwietnia 2005 roku, zakończono 8 listopada 2005 roku, a prace prowadzone były przez mgr mgr Monikę Józwiak (Gaździk) i Pawła Wiktorowicza. Drugi sezon badań rozpoczęto dnia 18 lutego 2008 roku, a zakończono 29 lipca 2008 roku. Pracami na stanowisku kierowali wówczas mgr mgr Paweł Wiktorowicz, Anna Klauudel i Bartłomiej Klauudel.

Obszar stanowiska znajdujący się na terenie łąki odhumusowano za pomocą spychacza. Teren pokryty lasem, z uwagi na pozostałości pni, odhumusowano przy użyciu koparki. Południowo-wschodnia część stanowiska przykryta jest podsypką żwirową o miąższości około 1 metra, stanowiącą element konstrukcyjny pobliskiego nasypu, który powstał w latach 40. XX wieku w związku z prowadzoną przez Niemców budową autostrady z Berlina do Poznania. Ta część stanowiska przeznaczona została

Ryc. 20. Lubrza, stan. 42, gm. loco, woj. lubuskie. Dyspersja obiektów (rys. P. Szejnoga)

Fig. 20. Lubrza, site 42, loco commune, lubuskie voivodeship. Dispersion of objects (drawing by P. Szejnoga)

Ryc. 21. Lubrza, stan. 42, gm. *loco*, woj. lubuskie. Wybór materiałów krzemienych kultury Federmesser – tylczaki, wióry tylkowe (rys. J. Sawicka)

Fig. 21. Lubrza, site 42, *loco* commune, lubuskie voivodeship. A choice of firestone materials of the Federmesser culture – backed tools, blades with one blunted edge (drawing by J. Sawicka)

przez Generalną Dyрекcyję Dróg Krajowych i Autostrad do nadzorów i ewentualnych badań w trakcie budowy autostrady A-2.

W trakcie dwóch sezonów wykopaliskowych zbadano łącznie 193,74 ara. Na stanowisku zarejestrowano 1078 obiektów archeologicznych, w tym 7 krzemienic, 3 fragmenty rowów obronnych, 582 jamy gospodarcze, 9 półziemianek, 10 ziemianek, 12 domostw naziemnych, 173 paleniska, 132 wędzarnie, 2 groby ciepłalne, 151 dołków postępujących oraz jedno skupisko ceramiki, w tym 894 o określonej przynależności kulturowej (Ryc.

20). Pośród źródeł ruchomych wydzielono 42 671 fragmentów ceramiki naczyniowej, 11 170 wytworów krzemienych 34 fragmenty kafla, jeden fragment naczynia szklanego, jeden fragment fajki ceramicznej, 9 noży żelaznych, 14 przęślików, jeden grzebień kościany, jedno wędzidło, jedną sprzączkę do pasa, jeden sierp żelazny, 5 nieokreślonych fragmentów przedmiotów żelaznych, 75 zabytków kamiennych, 2531 fragmentów kości ludzkich oraz 4923 fragmenty kości zwierzęcych.

W oparciu o pozyskany i przeanalizowany materiał na stanowisku wydzielono 13 faz osadniczych. Pierwsza

Ryc. 23. Lubrza, stan. 42, gm. loco, woj. lubuskie. Pozostałości rowu okalającego osadę wczesnośredniowieczną (fot. P. Wiktorowicz)

Fig. 23. Lubrza, site 42, loco commune, lubuskie voivodeship. Remains of a dike surrounding an Early Medieval settlement (photo by P. Wiktorowicz)

związana jest z osadnictwem społeczności kultury Federmesser, do których należy łącznie 3184 wytworów krzemiennych, występujących w ramach 2 skupień (Ryc. 21). Wiek tego osadnictwa wiązać można z ciepłą oscylacją Allerødu, z którą łączone są osady biogeniczne uchwycone w profilu palinologicznym. Eksplorację wszystkich skupień krzemieni prowadzono w siatce metrowej, w ramach 5-10 cm warstw mechanicznych, przesiewając całość osadu.

Następnie stanowisko zasiedlone zostało w młodszym Dryasie przez społeczności kultury świderskiej. Pozostałości tego osadnictwa manifestują się w postaci 4 skupień, zawierających 6687 wytworów krzemiennych.

Artefakty krzemienne o cechach mezolitycznych zarejestrowano w obrębie 1 koncentracji (nr 4) oraz w dużym rozproszeniu na całym stanowisku. Analiza technologiczna i typologiczna tych materiałów wskazuje na długi okres trwania osadnictwa i nałożenia się na siebie co najmniej kilku epizodów osadniczych związanych ze starszym i młodszym mezolitem.

Obszar stanowiska był też penetrowany przez społeczności neolityczne należące do kilku jednostek taksonomicznych: kultury pucharów lejkowatych (5 fragmentów ceramiki), kultury amfor kulistych (2 fragmenty ceramiki), kultury identyfikowanej z horyzontem „leśno”-wschodnioeuropejskim (3 fragmenty ceramiki). W dalszej kolejności na stanowisku obecne było osadnictwo z wczesnej epoki brązu, związane z kulturą ceramiki sznurowej (51 fragmentów ceramiki), interstadium epok neolitu i brązu (16 obiektów nieruchomych, 249 fragmentów ceramiki) oraz z wczesną epoką brązu (151 fragmentów ceramiki) i społecznościami mogiłowymi (310 fragmentów ceramiki).

Nieco stabilniejsze było osadnictwo społeczności kultury łużyckiej (22 obiekty nieruchome, 1472 fragmentów ceramiki), z III-IV okresu epoki brązu. Zarejestrowano również dwa groby ciałopalne, stanowiące być może fragment większego cmentarzysk.

Najintensywniejsza faza osadnicza związana jest z okresem wczesnego średniowiecza (faza C; przełom IX/poł. X w.). W okresie tym, w niżej położonej części badanego obszaru, funkcjonowała osada otoczona od

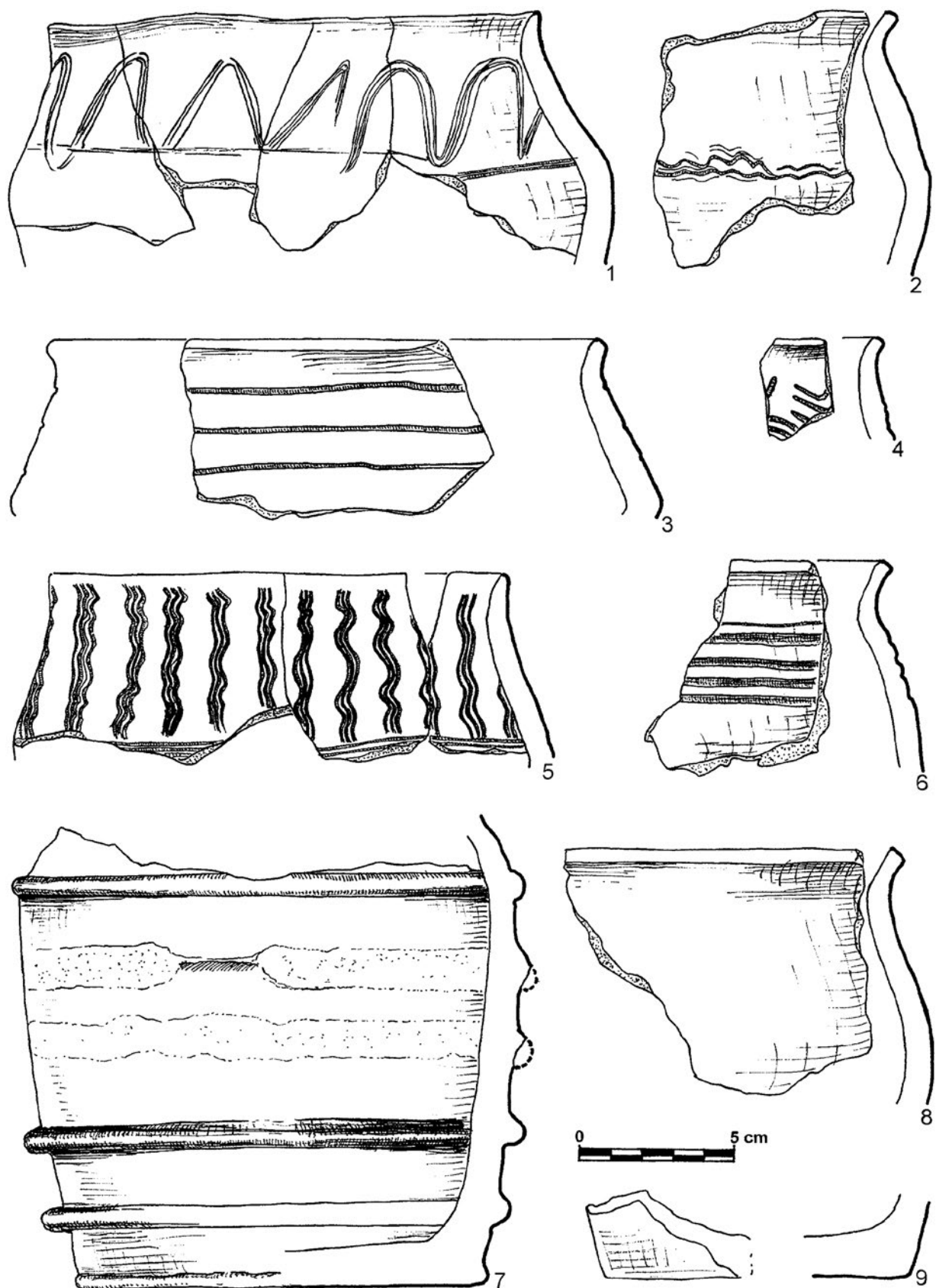
północy i zachodu przez bagniska, a z dwóch pozostałych stron odgradzona najprawdopodobniej wałem drewniano-ziemnym lub drewnianym (Ryc. 22). Z okresem tym związanych jest 847 obiektów nieruchomych, 38 284 fragmenty ceramiki (Ryc. 23) oraz kilkadziesiąt przedmiotów wydzielonych z żelaza, kości i gliny. Po raz ostatni teren stanowiska był użytkowany w okresie nowożytnym, a dokładniej od połowy XVI po przełom XIX i XX wieku. Z osadnictwem tym związany jest jeden obiekt nieruchomy, 2144 fragmenty ceramiki naczyńowej, 34 fragmenty kafli, jeden fragment naczynia szklanego i fajki ceramicznej.

Uzupełnienie badań archeologicznych stanowiły analizy paleośrodowiskowe (palinologiczne, malakologiczne i badania makroszczątków), prowadzone na stanowisku w Lubrzy przez Pracownię Archeobotaniczną IAE PAN, dzięki którym odtworzono pełną sekwencję zmian środowiskowych u schyłku plejstocenu.

LUBRZA, STANOWISKO 11 (AZP 54-13/33 – NR NA INWESTYCJI 34), GM. LOCO, POW. ŚWIEBODZIŃSKI, WOJ. LUBUSKIE

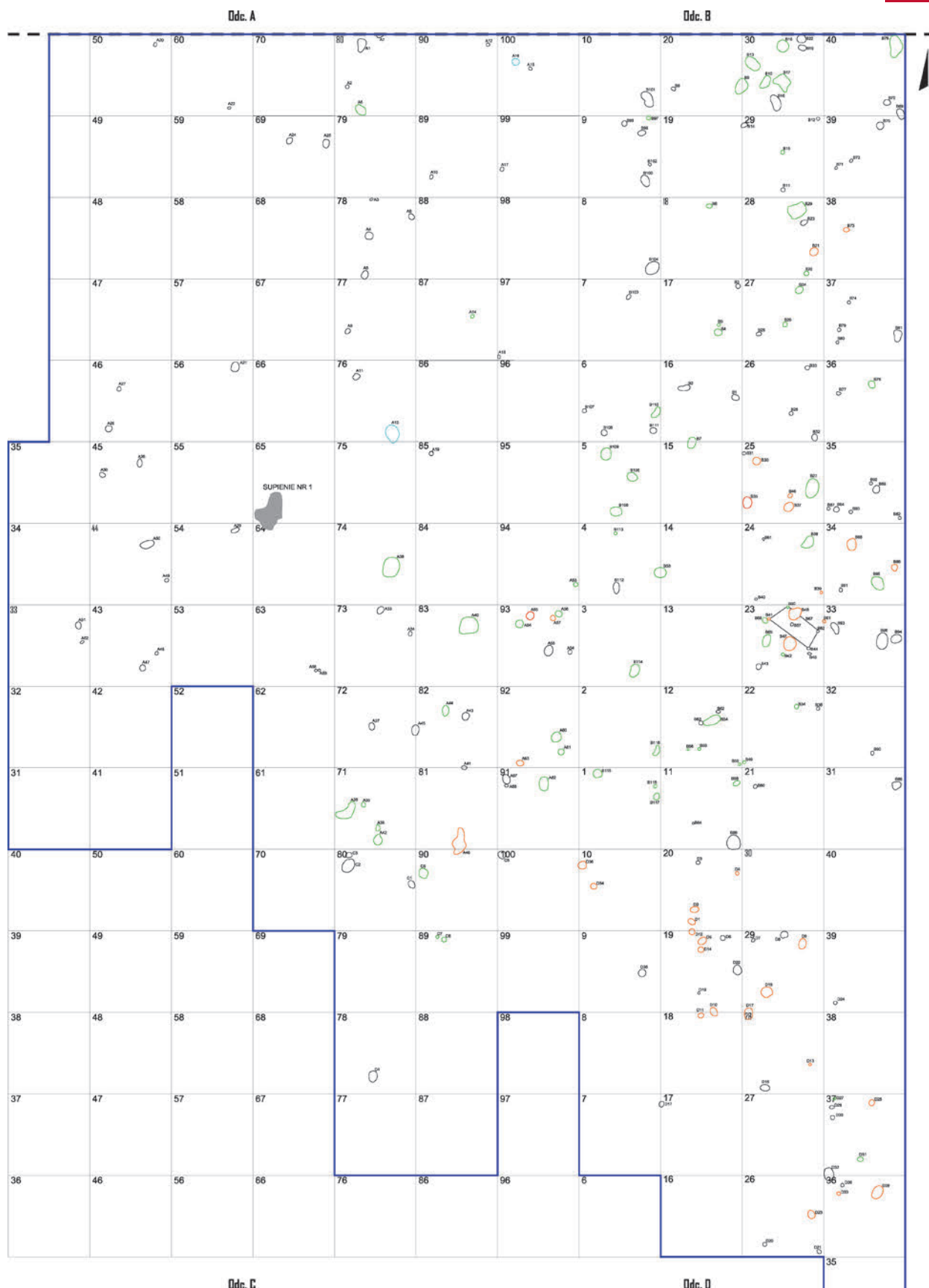
Stanowisko 11 w Lubrzy znajduje się w obrębie Pojezierza Łagowskiego (Kondracki 2009). Położone jest w strefie krawędzi i stoku pradoliny Kanału Niesulickiego, która ogranicza stanowisko od zachodu (Ryc. 19).

Stanowisko zostało pozytywnie zweryfikowane w 2003 roku, w trakcie badań powierzchniowych i sondażowych prowadzonych na trasie planowanej budowy autostrady przez zespół Zespół Projektu Badawczego „Autostrady” Instytutu Prahistorii UAM. Odkryto wówczas pozostałości osadnictwa od neolitu do okresu nowożytnego.

Ryc. 22. Lubrza, stan. 42, gm. Ioco, woj. lubuskie. Wybór ceramiki wczesnośredniowiecznej (rys. M. Łomnicki)

Fig. 22. Lubrza, site 42, Ioco commune, lubuskie voivodeship. A choice of Early Medieval ceramic ware (drawing by M. Łomnicki)

Chronologia obiektów:

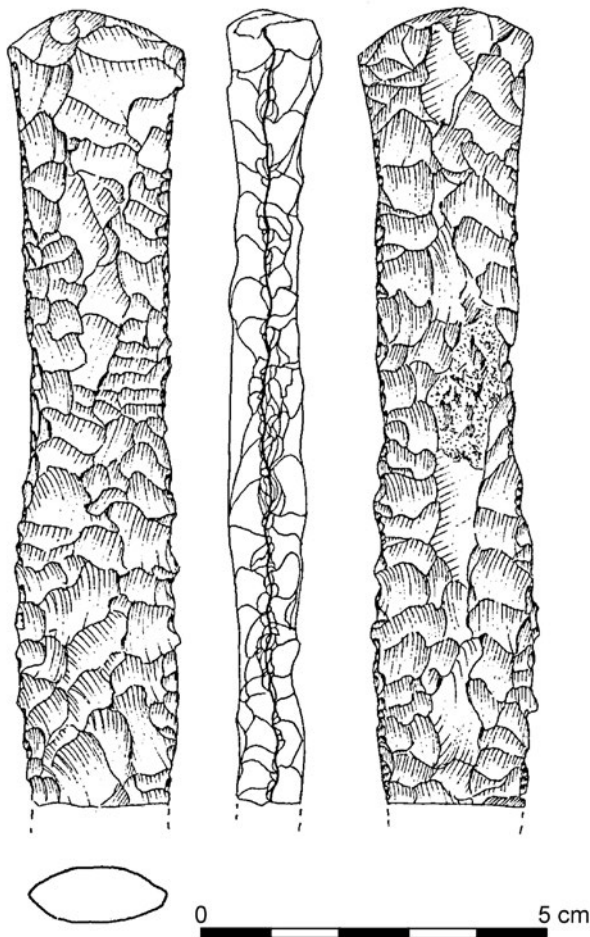
- Kultura świdzka
- Interstadium neolit-brąz
- Kultura łużycka
- Wczesne średniowiecze
- Okres nowożytny
- Nieokreślona

Objaśnienia:

- — - linie rozgraniczające inwestycję
- — - obszar objęty badaniami

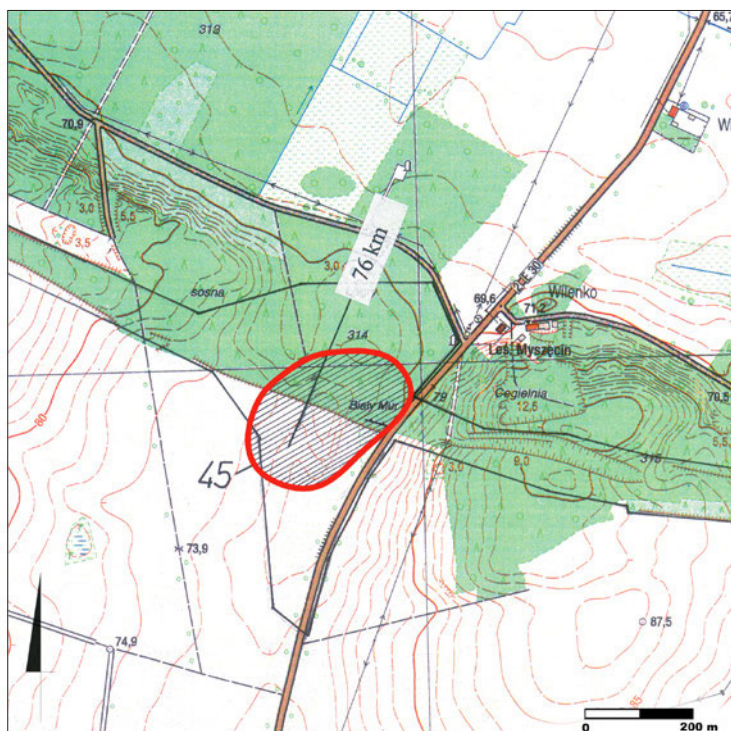
Ryc. 24. Lubrza, stan. 11, gm. loco, woj. lubuskie. Dyspersja obiektów (rys. P. Szejnoga)

Ryc. 24. Lubrza, site 11, loco commune, lubuskie voivodeship. Dispersion of objects (drawing by P. Szejnoga)

Ryc. 25. Lubrza, stan. 11, gm. *loco*, woj. lubuskie. Fragment sztyletu krzemienno z rękojeścią (rys. J. Sawicka)

Fig. 25. Lubrza, site 11, *loco commune*, lubuskie voivodeship. A fragment of a flint dagger with a hilt (drawing by J. Sawicka)

Ratownicze badania wykopaliskowe zostały przeprowadzone w dwóch okresach: od 25 kwietnia do 27 lipca 2005 roku, oraz od 18 lutego do 10 lipca 2008 roku. W pierwszym okresie pracami na stanowisku kierował mgr Paweł Wiktorowicz, a w kolejnym mgr Bartłomiej Klaudel.

Celem badań było rozpoznanie zasięgu oraz chronologii osadnictwa w pasie kolizji z autostradą. Obszar stanowiska przeznaczony do wyprzedzających badań ratowniczych wynosił około 55 arów. Jednak ze względu na nie zakończoną wycinkę lasu porastającego część powierzchni przeznaczonej do badań, dostępna dla prac w pierwszym sezonie badawczym była tylko część stanowiska o powierzchni 36,15 arów. Po usunięciu drzew w końcu 2007 i na początku 2008 roku, ze względu na liczne występowanie obiektów, prace poszerzono i w sumie badania zostały przeprowadzone na powierzchni 136,5 ara.

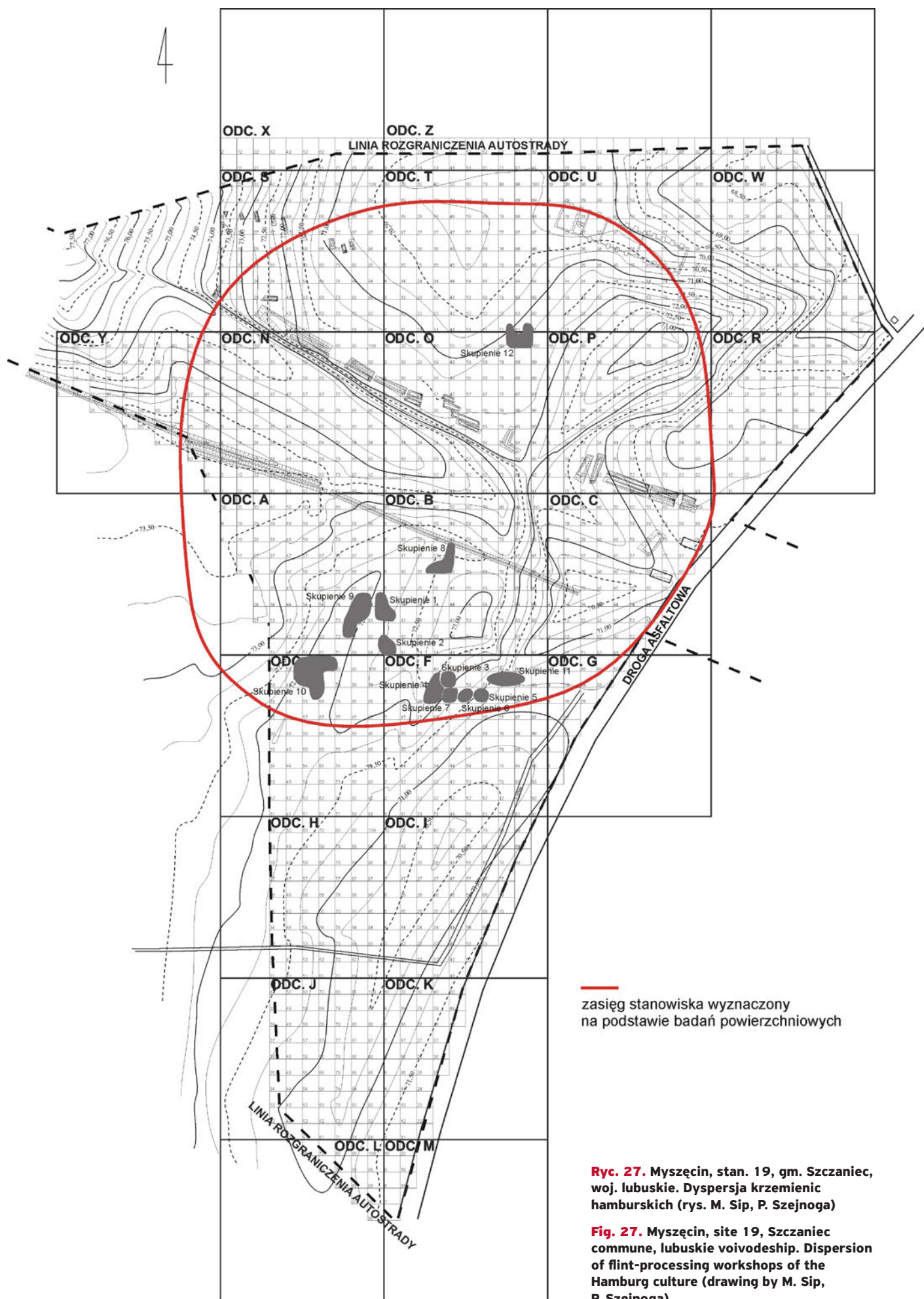
Na stanowisku zarejestrowano 229 obiektów archeologicznych, w tym jedną krzemienicę, 147 jam gospodarczych, 4 półziemianki, 68 dołków posłupowych, 8 skupisk ceramiki i jedną konstrukcję słupową, w tym 93 o określonej przynależności kulturowej (Ryc. 24). Pośród źródeł ruchomych wydzielono 390 wytworów krzemiennych, 7757 fragmenty ceramiki naczyniowej, jeden fragment naczynia szklanego i jedną monetę.

W oparciu o pozyskany i przeanalizowany materiał na stanowisku wydzielono 10 faz osadniczych. Pierwsza identyfikowana jest z osadnictwem schyłkowopaleolitycznym, a dokładniej z kulturą świderską. Intensywność tego osadnictwa nie była zbyt duża, zważywszy na to, iż pozostawiła po sobie jedno niewielkie skupienie. Być może był to przejaw sezonowych penetracji tego obszaru przez łowców paleolitycznych. Następnie obszar stanowiska był penetrowany przez społeczności mezolityczne (6 wytworów krzemiennych) oraz, również incydentalnie, przez społeczności neolityczne należące do kultury pucharów lejkowatych (jeden fragment ceramiki), kultury amfor kulistych (jeden fragment ceramiki), ludności identyfikowanej ze strefą „leśno”-wschodnioeuropejską (4 fragmenty ceramiki) oraz kulturą ceramiki sznurowej (16 fragmentów ceramiki). Bardzo intensywnie stanowisko było użytkowane w okresie nazywanym interstadium epok neolitu i brązu. Wówczas to osiedliły się tutaj społeczności związane z kulturą unietycką, trzciniecką, mogiłową i wczesnoluzycką, pozostawiając po sobie 33

Ryc. 26. Myszęcín, stan. 19, gm. Szczaniec, woj. lubuskie. Lokalizacja stanowiska)

Fig. 26. Myszęcín, site 19, Szczaniec commune, lubuskie voivodeship. Location of the site

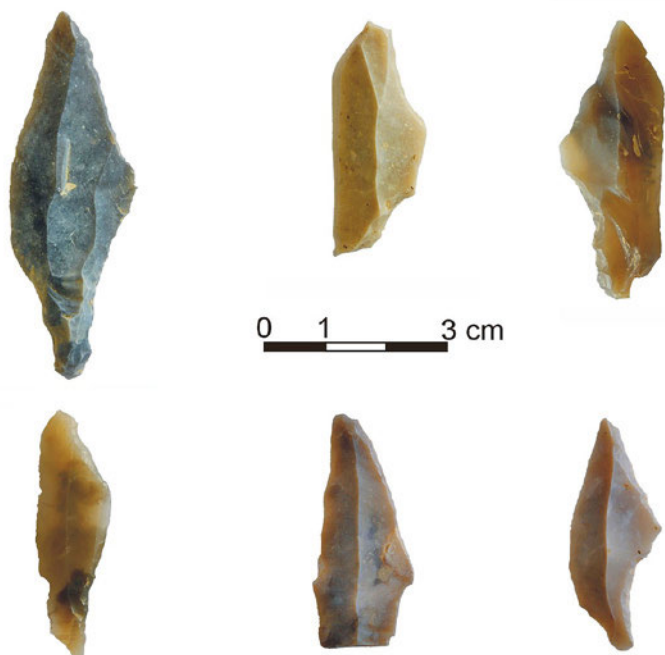
— linie rozgraniczające autostradę
 — zasięg stanowiska wyznaczony na podstawie badań powierzchniowych

Ryc. 28. Myszęcín, stan. 19, gm. Szczaniec, woj. lubuskie. Eksploracja krzemienicy (fot. P. Wiktorowicz)

Fig. 28. Myszęcín, site 19, Szczaniec commune, lubuskie voivodeship. Exploration of a flint-processing workshop (photo by P. Wiktorowicz)

Ryc. 29. Myszęcín, stan. 19, gm. Szczaniec, woj. lubuskie. Wykrojce hamburskie (fot. A. Tabaka)

Fig. 29. Myszęcín, site 19, Szczaniec commune, lubuskie voivodeship. Shouldered points of the Hamburg culture (photo by A. Tabaka)

obiekty nieruchome i znaczną ilość źródeł ruchomych (33 obiekty nieruchome, 969 fragmentów ceramiki, jeden sztylet krzemienny – Ryc. 25). Na stanowisku rozwijało się też osadnictwo społeczności kultury łużyckiej (54 obiekty nieruchome, 3871 fragmentów ceramiki) z III i IV okresu epoki brązu.

Na stanowisku wystąpiły też 2 obiekty archeologiczne i 65 fragmentów ceramiki z okresu wczesnego średniowiecza. Ostatni etap zasiedlania stanowiska przypada na czasy nowożytności, a dokładniej od 2. poł. XVI po XIX wiek (2 obiekty nieruchome, 2175 fragmentów ceramiki).

MYSZĘCÍN, STANOWISKO 19 (AZP 54-15/28 – NR NA INWESTYCJI 45), GM. SZCZANIEC, POW. ŚWIEBODZIŃSKI, WOJ. LUBUSKIE

Stanowisko w Myszęcínie zlokalizowane jest w sąsiedztwie trasy relacji Poznań-Berlin, na północno-wschodnim stoku niewielkiej doliny utworzonej przez ciek wodny stanowiący lewobrzeżny dopływ Obry (Ryc. 26). W szerszym wymiarze geograficznym położone jest w obrębie Pojezierza Łagowskiego (Kondracki 2009).

Badania wykopaliskowe na stanowisku prowadzone były w latach 2005-2008 przez Fundację Patrimonium i Instytut Archeologii i Etnologii PAN Oddział w Poznaniu, Zespół ds. Ratownictwa Archeologicznego na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad. Pracami na stanowisku kierowali z ramienia Fundacji Patrimonium mgr Michał Sip, a z ramienia IAE PAN mgr Paweł Wiktorowicz.

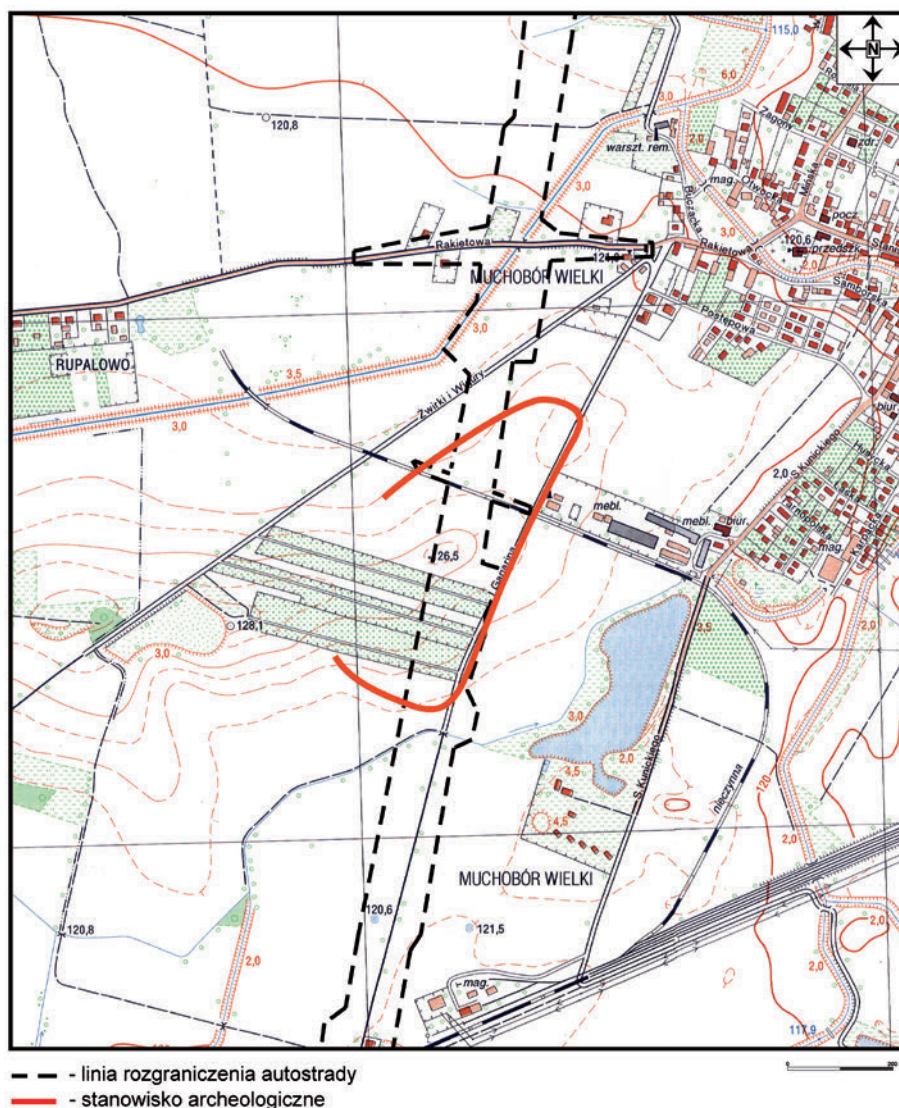
Podczas czterech sezonów badawczych pracami objęto obszar blisko 10 ha i zarejestrowano 2250 obiektów archeologicznych związanych z osadnictwem społeczności kultury hamburskiej, kultury pucharów lejkowatych, łużyckiej, przeworskiej, wielbarskiej oraz okresem wczesnego średniowiecza i nowożytności (Sip 2007).

Najbardziej spektakularne odkrycia związane są z pozostałościami osadnictwa grup ludzkich kolonizujących obszary Niżu Polskiego tuż po ustąpieniu lodowca, a mianowicie społecznościami kultury hamburskiej. Jest to obecnie najbogatsze w skali całego Niżu Europejskiego stanowisko należące do tej kultury. Pozostałości osadnictwa kultury hamburskiej stanowiły główny przedmiot badań IAE PAN.

W trakcie badań odsłonięto pozostałości obozowiska społeczności kultury hamburskiej w postaci dwunastu koncentracji materiału krzemienno- (Ryc. 27). Eksploracja krzemienicy odbywała się w obrębie metrów kwadratowych, warstwami o miąższości 5-10 cm. Całość utworu była przesiewana na sitach o średnicy oczek 0,5 cm (Ryc. 28). Skupienia obejmowały powierzchnię od 80 do 250 m², a większość zabytków znajdowała się w obrębie horyzontu B gleby współczesnej, do 50-60 cm poniżej powierzchni (Kabaciński, Kobusiewicz 2008). W obrębie wspomnianych koncentracji zarejestrowano blisko 8,5 tys. artefaktów krzemienno- (Ryc. 28). Podobna ilość

Ryc. 30. Wrocław-Muchobór Wielki, stan. 9/18, gm. Wrocław, woj. dolnośląskie. Lokalizacja stanowiska

Fig. 30. Wrocław-Muchobór Wielki, site 9/18, Wrocław commune, dolnośląskie voivodeship. Location of the site

krzemieni wystąpiła w warstwie, poza krzemienicami.

W materiale krzemiennym, obok debitażu, rdzeni i licznych narzędzi wystąpiły formy należące do wyróżników krzemieniarstwa kultury hamburskiej. Są to wykrojce, wykonane ze smukłych i stosunkowo drobnych wiórów (Ryc. 29) oraz przekłuwacze o zagiętych, dobrze wydzielonych żądłach, wykonanych stromym retuszem zatępiającym – tzw. *Zinken*.

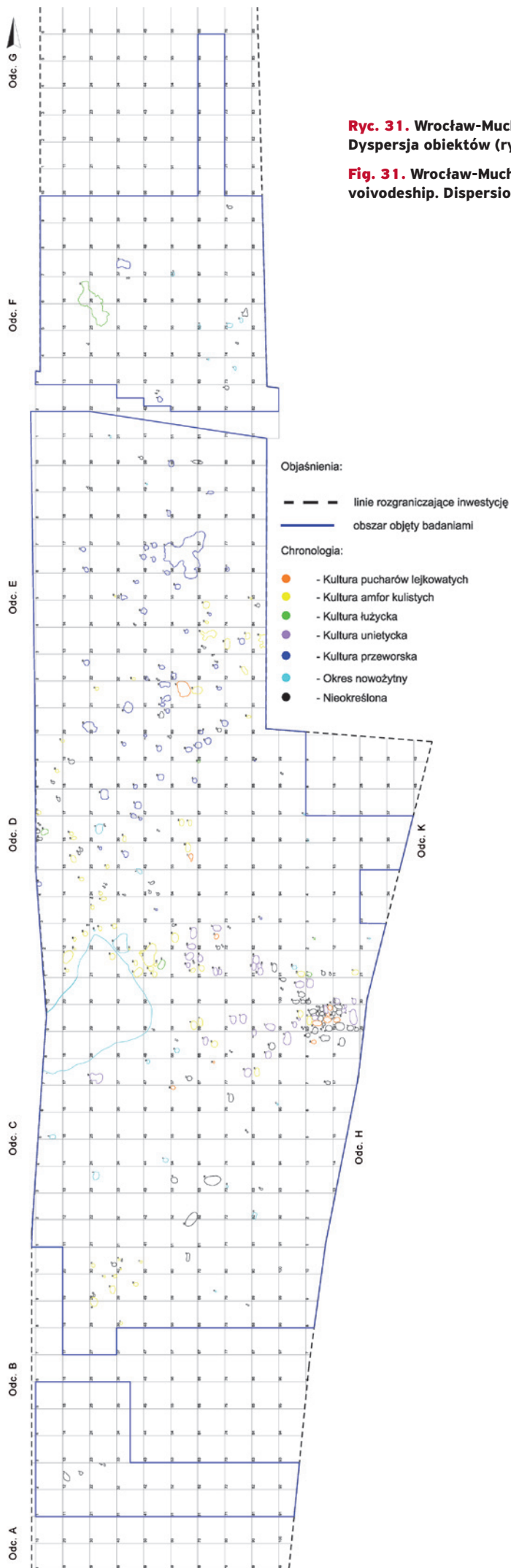
W trakcie badań stanowiska nie odkryto żadnych materiałów organicznych, mogących stanowić podstawę dla bezwzględnego datowania jego wieku. Z konieczności więc jego chronologia – najpewniej pierwsza ciepła oscylacja późnego glaciału (GI-1 e; ca. 14.700-14.050 cal BP – wg Björck *et al.* 1998) – opiera się wyłącznie na typologii narzędzi krzemienych.

Niecodzienne wyniki badań na stanowisku w Myścinie stanowią punkt wyjścia dla interdyscyplinarnego projektu badawczego, realizowanego obecnie przez Ośrodek Studiów Pradziejowych i Średniowiecznych IAE PAN, finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

■ 3. AUTOSTRADOWA OBWODNICA WROCLAWIA (AOW-A-8)

WROCLAW – MUCHOBÓR WIELKI, GM. WROCLAW, STANOWISKO 9/18 (AZP 80-27/27, 64 – NR NA INWESTYCJI 15/16), WOJ. DOLNOŚLĄSKIE

Z fizjograficznego punktu widzenia stanowisko położone jest na obszarze Równiny Wrocławskiej, wchodzącej w skład mezoregionu Niziny Śląskiej (Kondracki 2009) (Ryc. 30). Usytuowane jest w obrębie wydłużonego wyniesienia, położonego na zdenudowanej powierzchni wysoczyzny lodowcowej, opadającej ku północy, w stronę doliny Odry. Stanowisko zlokalizowane jest na podłożu utworzonym podczas przedostatniego zlodowacenia, zbudowanym głównie z glin lodowcowych, silnie nasyconych eratykami krystalicznych skał skandynawskich, które tworzą miejscami bruki morenowe. Piaski fluwioglacjalne i lekko zgliniony piasek występują tylko w południowo-zachodniej części stanowiska.

Ryc. 31. Wrocław-Muchobór Wielki, stan. 9/18, gm. Wrocław, woj. dolnośląskie. Dyspersja obiektów (rys. P. Szejnoga)

Fig. 31. Wrocław-Muchobór Wielki, site 9/18, Wrocław commune, dolnośląskie voivodeship. Dispersion of objects (drawing by P. Szejnoga)

Ryc. 32. Wrocław-Muchobór Wielki, stan. 9/18, gm. Wrocław, woj. dolnośląskie. Pochówek mężczyzny – kultura unietycka (fot. M. Wysocka)

Fig. 32. Wrocław-Muchobór Wielki, site 9/18, Wrocław commune, dolnośląskie voivodeship. The burial of a man – the Únětice culture (photo by M. Wysocka)

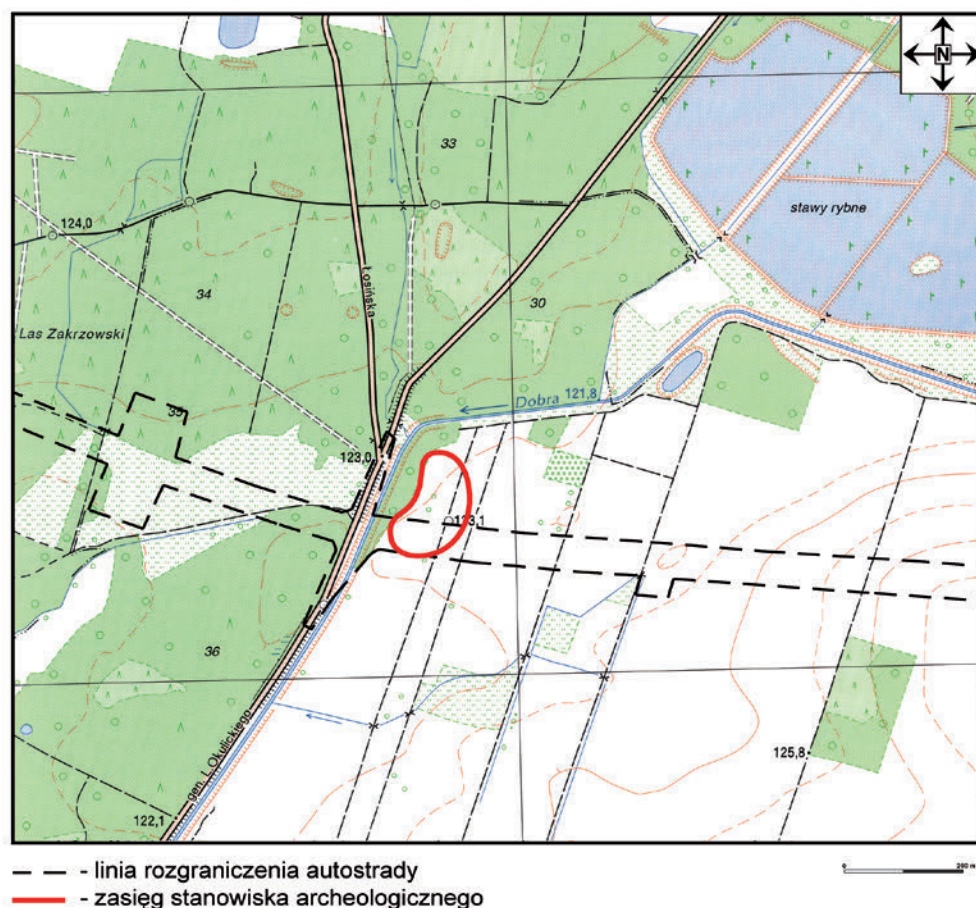
Zostało ono odkryte w trakcie penetracji powierzchniowych prowadzonych w ramach programu AZP. Zweryfikowano je ponownie w 2005 roku podczas badań sondazowych prowadzonych na trasie budowy Autostradowej Obwodnicy Wrocławia (A-8) przez zespół prof. G. Domańskiego. Obszar stanowiska przeznaczony do badań oszacowano wówczas na 490 arów. Informacje te stały się podstawą zakwalifikowania stanowiska do wyprzedzających ratowniczych badań wykopaliskowych.

Badania ratownicze przeprowadzono na stanowisku w dwóch etapach, z których pierwszy obejmował okres od 26 czerwca do 31 października 2006 roku, a drugi przypadał między 1 lipca a 15 listopada 2007 roku. Pracami terenowymi kierowali mgr mgr Zenon Seroczyński i Małgorzata Wysocka.

Celem badań było rozpoznanie zasięgu oraz chronologii osadnictwa w pasie kolizji z obwodnicą Wrocławia, a całkowita przebadana powierzchnia wynosiła 445,3 ara. W obrębie przebadanej powierzchni zarejestrowano 289 obiektów ziemnych (Ryc. 31), 16 344 fragmentów ceramiki, 204 wytwory krzemienne, 576 kawałków polepy, kilkaset fragmentów kości ludzkich z dwóch grobów, 623 fragmenty kości zwierzęcych oraz kilkadziesiąt zabytków wydzielonych, w tym jeden topór kamienny, 2 fragmenty szpil brązowych, 4 fragmenty szpil brązowych, 6 ceramicznych ciężarków tkackich, 6 fragmentów fajek ceramicznych, 7 fragmentów kafli, jeden

Ryc. 33. Wrocław-Zakrzów, stan. 28, gm. Wrocław, woj. dolnośląskie. Lokalizacja stanowiska

Fig. 33. Wrocław-Zakrzów, site 28, Wrocław commune, dolnośląskie voivodeship. Location of the site

przędlik gliniany, 2 łyżki gliniane, jedną grzechotkę, kilkanaście krążków glinianych, jedną kościaną kostkę do gry oraz jeden astragal (Kabaciński 2008).

Na stanowisku odnotowano obecność pozostałości osadniczych związanych z kilkoma okresami i kulturami archeologicznymi. Najwcześniej stanowisko było zasiedlone przez niewielką społeczność kultury pucharów lejkowatych (11 obiektów, 151 fragmentów ceramiki). Stylistyka materiałów ceramicznych wskazuje wyraźnie na naj młodszą fazę tej kultury na Śląsku. Następnie na stanowisku intensywnie rozwijało się osadnictwo społeczności kultury amfor kulistych, o czym świadczy liczba obiektów archeologicznych (71) oraz prawie 6000 fragmentów ceramiki. Stanowisko było też penetrowane przez społeczności kultury ceramiki sznurowej (45 fragmentów ceramiki).

Ponadto na stanowisku wystąpiło ponad 20 grobów kultury unietyckiej, stosunkowo mocno zunifikowanych pod względem orientacji, rozmiarów i charakteru wypełnika. Ze względu na niekorzystne warunki glebowe zaledwie w 2 grobach natrafiono na szczątki ludzkie (Ryc. 32).

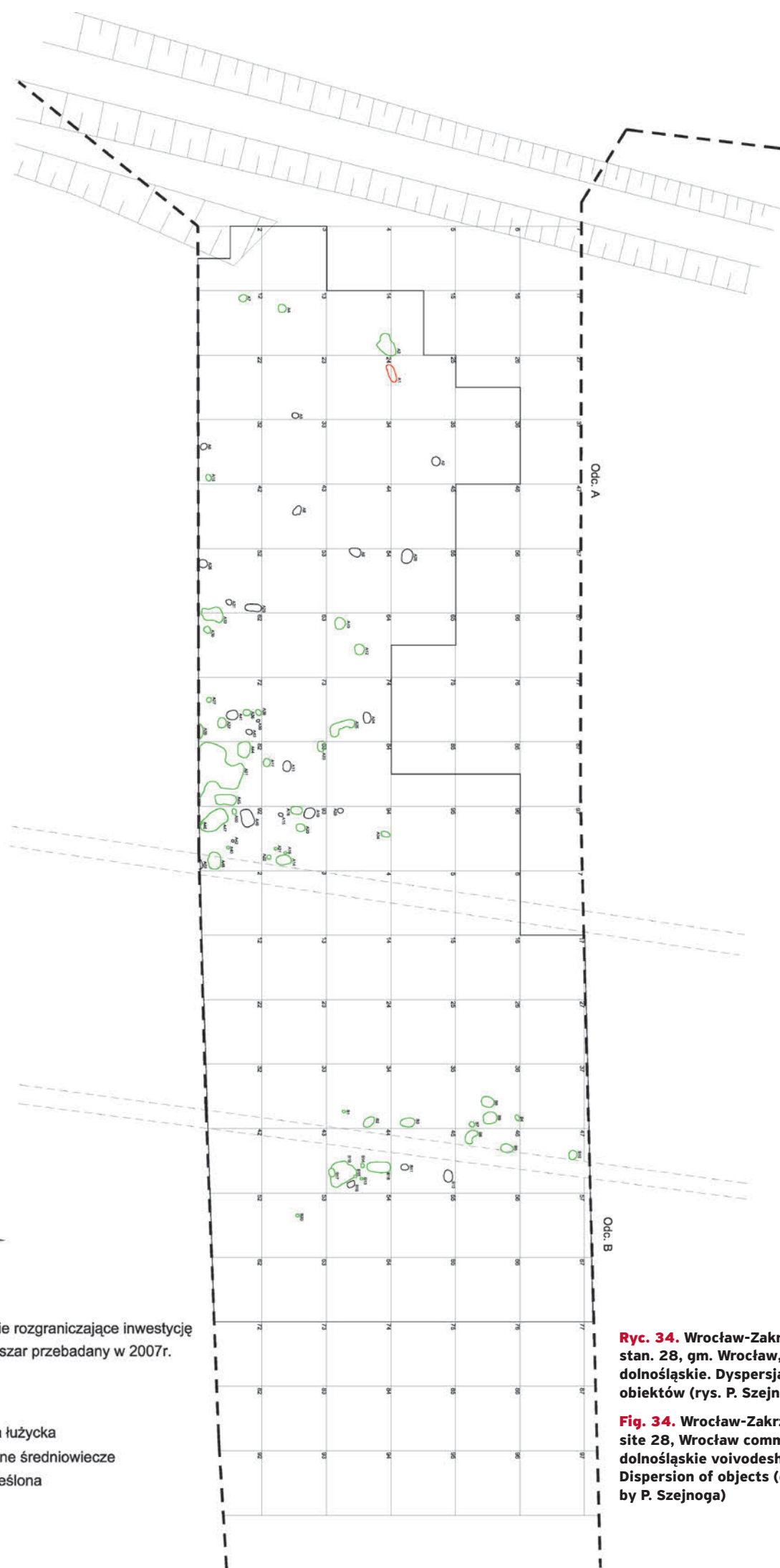
Z osadnictwem społeczności kultury lużyckiej związanych jest kilka obiektów archeologicznych i kilkaset fragmentów ceramiki. Chronologia tego osadnictwa jest trudna do sprecyzowania. Jest ono reprezentowane

jest przez 52 obiekty, 5116 fragmentów ceramiki oraz kilkanaście zabytków wydzielonych.

Po raz ostatni stanowisko było zasiedlone w okresie nowożytnym (25 obiektów wziemnych, 1013 fragmentów ceramiki).

WROCLAW – ZAKRZÓW, GM. WROCLAW, STANOWISKO 28 (AZP 78-29/66 – NR NA INWESTYCJI 35), WOJ. DOLNOŚLĄSKIE

Stanowisko usytuowane jest na prawym brzegu rzeki Dobrej. Jego zachodnia część została w dużym stopniu zniszczona podczas prac prowadzonych przy regulacji linii brzegowej rzeki. Pozostała część stanowiska znajduje się na terenie o nieznacznych różnicach wysokościowych. Stanowisko zlokalizowane jest na podłożu utworzonym podczas ostatniego zlodowacenia, które przyniosło na ten teren gliny lodowcowe silnie nasyczone eratykami krystalicznych skał skandynawskich, tworząc miejscami bruki morenowe. Piaski fluwiogłajalne i piasek z domieszką gliny występują tylko we wschodniej części stanowiska (Ryc. 33). Pod względem fizjograficznym stanowisko położone jest na obszarze Równiny Wrocławskiej, wchodzącej w skład mezoregionu fizyczno-geograficznego Niziny Śląskiej (Kondracki 2009).

Objaśnienia:

- — linie rozgraniczające inwestycję
- — obszar przebadany w 2007r.

Chronologia:

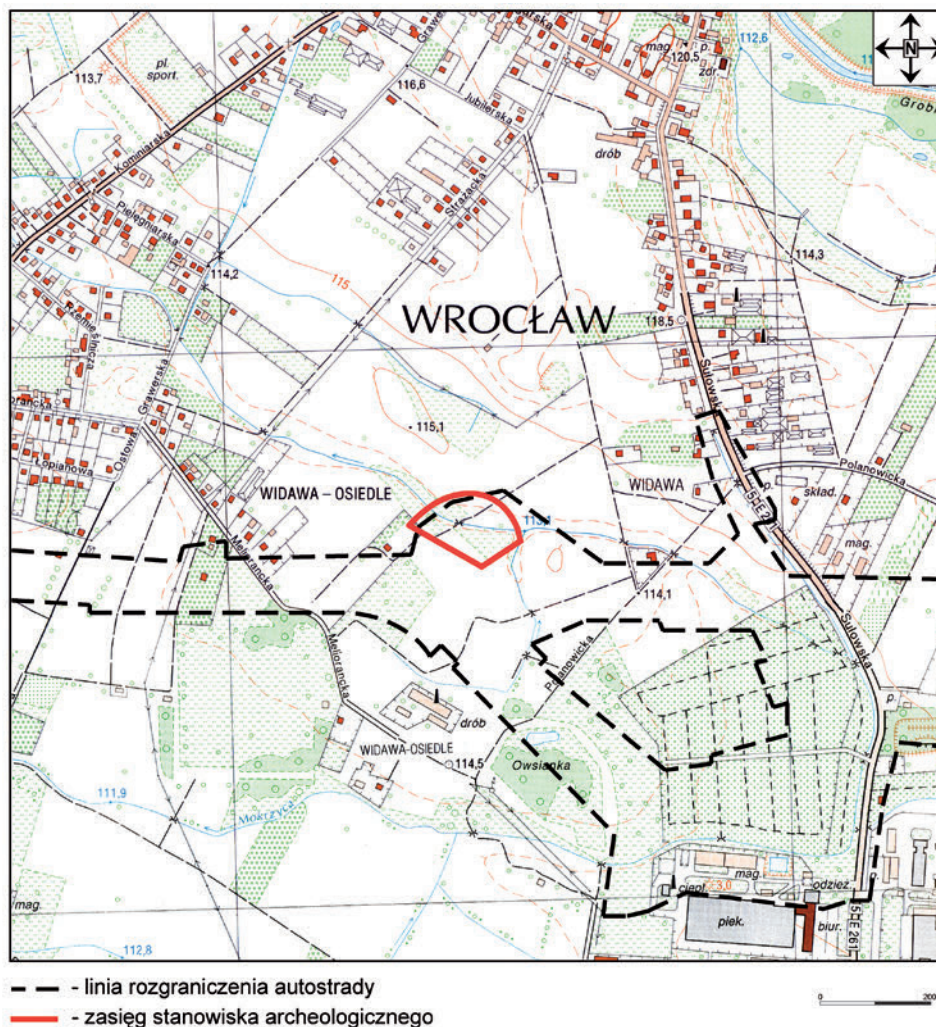
- - Kultura żużycka
- - Wczesne średniowiecze
- - Nieokreślona

Ryc. 34. Wrocław-Zakrzów, stan 28, gm. Wrocław, woj. dolnośląskie. Dyspersja obiektów (rys. P. Szejnoga)

Fig. 34. Wrocław-Zakrzów, site 28, Wrocław commune, dolnośląskie voivodeship. Dispersion of objects (drawing by P. Szejnoga)

Ryc. 35. Wrocław-Widawa, stan. 19, gm. Wrocław, woj. dolnośląskie. Lokalizacja stanowiska

Fig. 35. Wrocław-Widawa, site 19, Wrocław commune, dolnośląskie voivodeship. Location of the site

Stanowisko zostało odkryte w trakcie penetracji powierzchniowych prowadzonych w ramach programu AZP. Zweryfikowano je ponownie w 2005 roku podczas badań sondażowych, na trasie budowy Autostradowej Obwodnicy Wrocławia (A-8), przeprowadzonych przez Zespół Badawczy Instytutu Prahistorii UAM. Obszar stanowiska oszacowano wówczas na 75 arów. Informacje te stały się podstawą zakwalifikowania stanowiska do wyprzedzających ratowniczych badań wykopaliskowych.

Badania ratownicze przeprowadzono od 16 lutego do 24 kwietnia 2007, a kierowali nimi mgr mgr Zenon Seroczyński i Małgorzata Wysocka.

Podczas wykopaliskowych prac ratowniczych zbadano obszar 78,6 ara, na którym zarejestrowano 72 obiekty archeologiczne, w tym 48 związanych z konkretnymi jednostkami kulturowymi (Ryc. 34). W kategorii źródeł ruchomych udokumentowano 2852 fragmenty ceramiki, jeden fragment kafla, jeden przedmiot ceramiczny (Sobkowiak-Tabaka 2008).

Można wyróżnić trzy etapy zasiedlenia stanowiska. Pierwszy związany jest z osadnictwem społeczności kultury łużyckiej, którego relikty manifestują się w postaci 47 obiektów nieruchomych, 2750 fragmentów ceramiki

i 3 fragmentów polepy. Następnie stanowisko było penetrowane we wczesnym średniowieczu (jeden obiekt nieruchomy, 17 fragmentów ceramiki) oraz w okresie nowożytnym (78 fragmentów ceramiki, jeden fragment kafla).

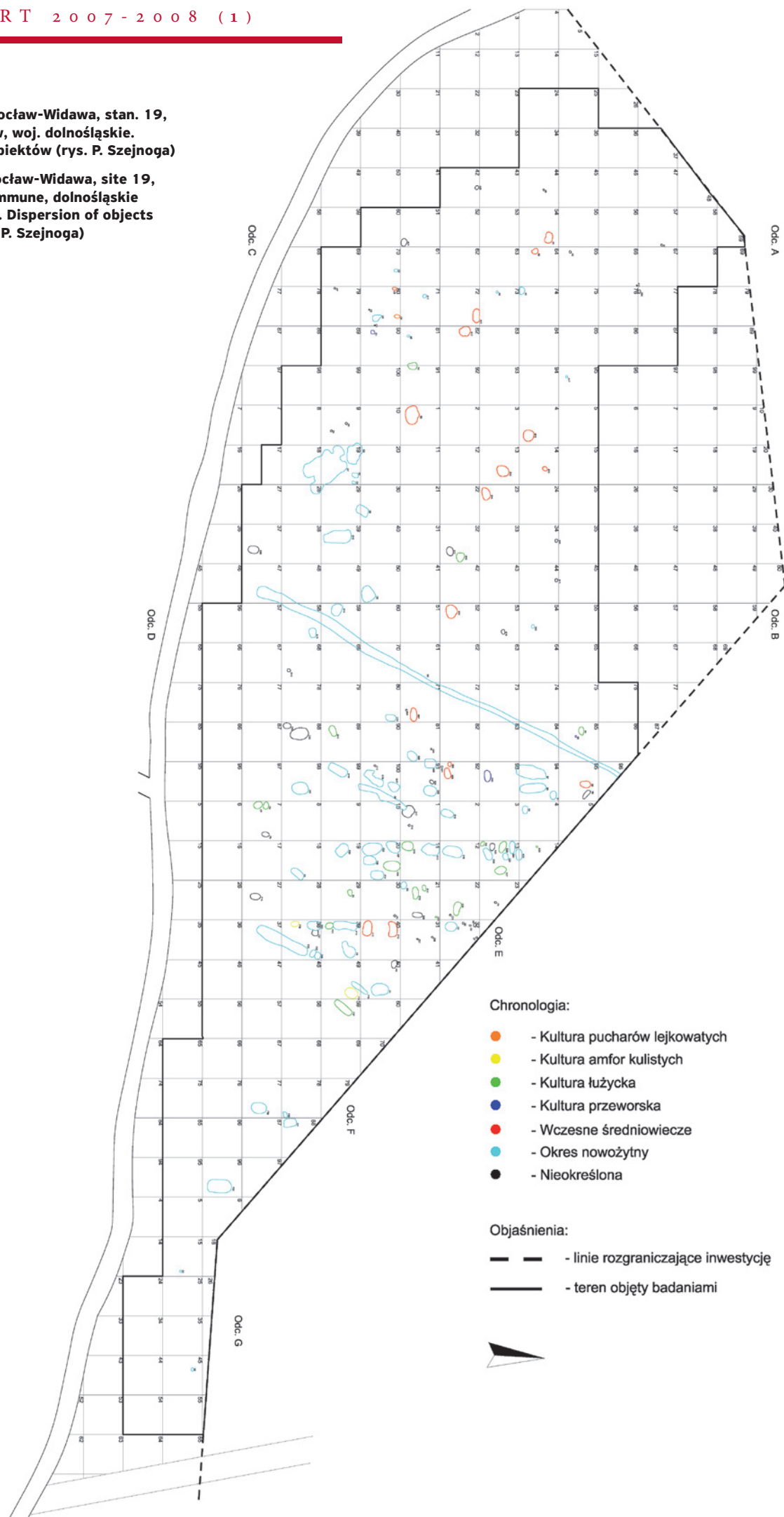
WROCLAW – WIDAWA, GM. WROCLAW, STANOWISKO 19 (AZP 78-28/93 – NR NA INWESTYCJI 43), WOJ. DOLNOŚLĄSKIE

Pod względem fizjograficznym stanowisko położone jest na obszarze Równiny Wrocławskiej, wchodzącej w skład mezoregionu fizyczno-geograficznego Niziny Śląskiej (Kondracki 2009). Usytuowane jest u podnóża niewielkiego wzniesienia, po jego południowej stronie, obejmując równocześnie obszar dna doliny (Ryc. 35). Podłoże zbudowane jest z około 30 cm warstwy humusu, pod którą znajduje się podglebie o miąższości około 40 cm. Skafę macierzystą na stanowisku stanowią luźne nawarstwienia piasku, miejscami przykrywane glinę zwałową.

Stanowisko zostało odkryte w trakcie penetracji powierzchniowych prowadzonych w ramach programu

Ryc. 36. Wrocław-Widawa, stan. 19, gm. Wrocław, woj. dolnośląskie. Dyspersja obiektów (rys. P. Szejnoga)

Fig. 36. Wrocław-Widawa, site 19, Wrocław commune, dolnośląskie voivodeship. Dispersion of objects (drawing by P. Szejnoga)

AZP. Zweryfikowano je ponownie w 2005 roku podczas badań sondażowych, przeprowadzonych na trasie budowy Autostradowej Obwodnicy Wrocławia. Oszacowano wówczas jego obszar na 120 arów.

Badania ratownicze prowadzono w trzech etapach: I etap rozpoczęto dnia 12 listopada 2006 roku, a zakończono 15 lutego 2007 roku. Po uzyskaniu zgody inwestora na rozszerzenie powierzchni badań o kolejne działki geodezyjne i uzyskaniu odpowiedniego zezwolenia konserwatorskiego rozpoczęto II etap badań dnia 10 kwietnia 2007 roku, a zakończono 20 czerwca 2007 roku. Trzeci etap badań, na kolejnej działce geodezyjnej rozpoczęto dnia 20 września 2007, a zakończono 23 września 2007 roku. Badania prowadzone były przez mgr Małgorzatę Wysocką i Zenona Seroczyńskiego.

Przebadano łącznie obszar 225,8 ara, na którym zarejestrowano 144 obiekty, z których 100 można wiązać z określoną jednostką kulturową (Ryc. 36). Wśród źródeł ruchomych udokumentowano blisko 4400 fragmentów ceramiki, 5 wytworów krzemienych, 5 fragmentów szkła, 2 fragmenty gwoździ, główkę porcelanowej figurki oraz 3 fragmenty porcelanowych fajek (Sobkowiak-Tabaka 2008a).

Na stanowisku wyróżniono 5 faz osadniczych. Najstarsza związana jest z okresem neolitu i wczesnego brązu – wyróżniono jeden obiekt kultury pucharów lejkowatych, 2 hipotetycznie związane z kulturą amfor kulistych oraz nieliczne fragmenty ceramiki (4 fragmenty kultury pucharów lejkowatych, 2 fragmenty ceramiki kultury amfor kulistych i 5 fragmentów kultury ceramiki sznurowej). Następnie stanowisko było zasiedlone przez społeczności kultury łużyckiej (21 obiektów nieruchomych oraz 89 fragmentów ceramiki).

Trzeci łączy jest z osadnictwem społeczności kultury przeworskiej, do którego należą 3 obiekty i 136 fragmentów ceramiki z fazy B2 okresu wczesnorzymskiego. W dalszej kolejności na stanowisku rozwijało się osadnictwo wczesnośredniowieczne, z którym łączyć należy 15 obiektów nieruchomych i 218 fragmentów ceramiki, fragment drewnianego naczynia i jeden fragment polepy. Cechy technologiczne i stylistyczne zarejestrowanej na stanowisku ceramiki (218 fragmentów) pozwoliły na ustalenie chronologii funkcjonowania osady na fazę B wczesnego średniowiecza.

Najintensywniej teren stanowiska był użytkowany od połowy XVI po początek XX wieku. Z okresem tym należy identyfikować 58 obiektów i blisko 4000 tysiące fragmentów ceramiki oraz 5 fragmentów szkła (butelka), 2 bardzo mocno skorodowane gwoździe, główkę porcelanowej figurki i 3 fragmenty porcelanowych fajek.

■ PODSUMOWANIE

Przedstawiony powyżej opis wyników badań, z uwagi na sprawozdawczy charakter publikacji, jest bardzo skrócony. Pokazuje on jednak skalę przedsięwzięcia, jakim było zbadanie w ciągu zaledwie kilku miesięcy przez Zespół, bardzo zróżnicowanych pod względem chronologicznym stanowisk archeologicznych o łącznej powierzchni 22 ha. Dzięki tego typu szerokopłaszczyznowym badaniom archeologia zyskuje nie tylko niepowtarzalną szansę odkrywania na niespotykaną dotąd skalę wszelkich przejawów działalności naszych przodków, ale też stoi przed trudnym wyzwaniem zachowania naukowego charakteru tego typu badań.

Spektakularne wyniki badań kilku z wymienionych stanowisk stały się okazją do stworzenia interdyscyplinarnych projektów, realizowanych obecnie przez IAE PAN.

Wspomnieć choćby należy schyłkowopaleolityczne stanowiska w Lubrzy czy Myszęcinnie, na których znaczne powierzchnie (ok. 1 ha!) były eksplorowane z zachowaniem pełnej metodyki stosowanej w przypadku tego typu stanowisk.

Szczególnie interesujące w studiach nad osadnictwem wczesnoneolitycznym i jego relacjach ze społecznościami mezolitycznymi mogą okazać się wyniki obecnie wdrażanego przez IAE PAN interdyscyplinarnego projektu, którego celem są m.in. badania genetyczne szczątków ludzkich ze stanowisk kujawskich.

Do najbardziej spektakularnych i zaskakujących należy zaliczyć również odkrycie niezwykle bogatego wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Bodzi. Część nekropoli znajdująca się poza liniami kolizji z autostradą A-1 była przedmiotem badań w 2009 roku, finansowanych przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (obecnie: Narodowy Instytut Dziedzictwa) oraz IAE PAN. Odkrycia poczynione w Bodzi niosą ze sobą ogromny potencjał, który może pomóc w odpowiedzi na wiele nurtujących nas pytań dotyczących początków państwa polskiego.

PRZYPISY

- 1 Badania cmentarzyska, w części znajdującej się poza liniami rozgraniczenia autostrady, były kontynuowane w 2009 roku. Całość materiałów jest przedmiotem opracowania naukowego przygotowywanego przez pracowników Instytutu Archeologii i Etnologii PAN oraz badaczy z innych placówek naukowo-badawczych z Polski, USA, Niemiec i Danii, pod kierunkiem prof. dr hab. Andrzeja Buko.
- 2 Opracowanie wyników badań na stanowisku 11 i 42 w Lubrzy, pod redakcją J. Kabacińskiego i I. Sobkowiak-Tabaka, zostało opublikowane przez Instytut Archeologii i Etnologii PAN w 2011 roku.

Bibliografia

- Björck S., Walker M. J. C., Cwynar L. C., Johnsen S., Knudsen K.-L., Lowe J. J., Wohlfarth B. & INTIMATE Members 1998. An event stratigraphy for the Last Termination I in the North Atlantic region based on the Greenland ice-core record; a proposal by the INTIMATE group. *Journal of Quaternary Science* 13 (4), 283-292.
- Buko A., Sobkowiak-Tabaka I. 2011. Bodzia: a new Viking Age cemetery with chamber graves, *Antiquity* 85 (330) <http://antiquity.ac.uk/projgall/buko330/>
- Czekaj-Zastawny A. 2011. Kultura ceramiki wstęgowej rytej W: I. Sobkowiak-Tabaka (red.), *Osadnictwo pradziejowe, wczesnośredniowieczne i nowożytne na stanowisku Kruszyn 13 (AUT 104), gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie*, (maszynopis w Archiwum IAE PAN, Poznań). Poznań.
- Gronk S., Waszczuk K. 2008. *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych w Bodzi, gm. Lubanie, stan. 1 (AUT 44)*. (maszynopis w Archiwum IAE PAN, Poznań). Poznań.
- Kabaciński J. 2008. (red.), *Wyniki archeologicznych badań ratowniczych na stanowisku nr 9/18 (Aut 15/16) we Wrocławiu-Muchoborze Wielkim, gm. loco, woj. dolnośląskie*. (maszynopis w Archiwum IAE PAN, Poznań). Poznań.
- Kabaciński J., Kobusiewicz M. 2008. New Hamburgian Occupation in the Central-Western Poland. W: Z. Sulgostowska, A.J. Tomaszewski (red.), *Man-Millenia-Environment. Studies in honour of Romulad Schild*. Warszawa, 171-183.
- Kludel B. 2008. *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych w Ludwinowie, gm. Włocławek, stan. 6 (AUT 110)*. (maszynopis w Archiwum IAE PAN, Poznań). Poznań.
- Kludel A., Wiktorowicz P. 2008. *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych w Ludwinowie, gm. Włocławek, stan. 2 (AUT 111)*. (maszynopis w Archiwum IAE PAN, Poznań). Poznań.
- Kondracki J. 2009. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa.
- Seroczyński Z., Sobkowiak-Tabaka I. 2008. *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych w Ludwinowie, gm. Włocławek, stanowisko 7, nr 58, na obszarze AZP 49-47 (AUT 112)*, (maszynopis w Archiwum IAE PAN, Poznań). Poznań.
- Sip M. 2007. *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych w Myszęcinie, ST. 19, gm. Szczaniec, woj. lubuskie, AZP54-15/28 (A2-AUT 45)*, (maszynopis w Archiwum Fundacji Patrimonium). Poznań.
- Sobkowiak-Tabaka I. (red.). 2008. *Osadnictwo pradziejowe, wczesnośredniowieczne i nowożytne z Wrocławia-Zakrzowa, stan. 28 (AUT 35)*. Poznań.
- Sobkowiak-Tabaka I. (red.). 2008a. *Osadnictwo pradziejowe, wczesnośredniowieczne i nowożytne z Wrocławia-Widawy, stan. 19 (AUT 43)*. (maszynopis w Archiwum IAE PAN, Poznań). Poznań.
- Sobkowiak-Tabaka I., Andrzejczak D. 2008. *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych w Kruszynie, gm. Włocławek, Stanowisko 13 NR AUT. 104*. (maszynopis w Archiwum IAE PAN Poznań). Poznań.
- Sobkowiak-Tabaka I., Kabaciński J. 2006. Archeologiczne badania ratownicze Zespołu ds. Ratownictwa Archeologicznego Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Poznaniu na trasie autostrad A-1, A-2 i A-4 w latach 2003-2004. W: Z. Bukowski, M. Gierlach, (red.), *Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004 (=Zeszyty Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne)*. Warszawa, 123-137.
- Szmyt M., 2011. Kultura amfor kulistych, W: I. Sobkowiak-Tabaka (red.), *Osadnictwo pradziejowe, wczesnośredniowieczne i nowożytne na stanowisku Kruszyn 13 (AUT 104), gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie*, (maszynopis w Archiwum IAE PAN, Poznań). Poznań, 135-137.
- Tabaka A. 2008. Okres nowożytny. W: *Osadnictwo pradziejowe i nowożytne z Żelechowa, stan. 3 (AUT 25)*. (maszynopis w Archiwum IAE PAN, Poznań). Poznań, 10-18.

Summary

Iwona Sobkowiak-Tabaka, Jacek Kabaciński

Rescue excavation research conducted by the Team for Rescue Archaeological Research of the Centre for Prehistoric and Medieval Research of the Institute for Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences (PAN) in motorway construction routes in years 2007-2008

In 2007 and 2008 the Archaeological Rescue Team carried on rescue excavation research in 12 sites located along line investments. Most of these works were a continuation of research carried on in previous years, mainly those being conducted along the course of A-1 and A-2 motorways (Sobkowiak-

-Tabaka, Kabaciński 2006). In 2006 the Team started also rescue research on sites located along the Wrocław Motorway Ring Road (A-8) and continued it in 2007.

The conceptual supervision of all works was exercised by dr Jacek Kabaciński in 2007 and by dr Iwona Sobkowiak-Tabaka from 2008.

Altogether, in all of the aforementioned investments the research covered an area of slightly more than 22 ha, within which 5,600 archaeological objects were marked out. The exploration of the aforementioned objects and cultural layers resulted in the acquisition of 213 000 fragments of ceramic ware, 31 000 flints, 32 000 fragments of bones and nearly 700 separated historic objects and in the documentation of

remains of settlements from the Late Palaeolithic Age till the modern period.

The most interesting discoveries include an Early Medieval skeleton graveyard from the end of the 10th century and the 1st quarter of the 11th century located in Bodzia near Włocławek. Altogether, in 2007, 17 graves situated in two rows and arranged on the N-S axis, excluding two graves arranged on the E-W axis, were registered. Dead people had been buried in wooden boxes, which had been wrapped in woven fabric before connection of planks with ferrules. All had been placed on their back, with their heads facing north or east. Very rich furnishing was a characteristic feature of all burials. Both the type of graves and their rich furnishing testify to the high status of persons buried in the graveyard. Many products bear close analogies to materials from Kievan Rus' and Scandinavia.

Broad opportunities for interdisciplinary studies on the Early Neolithic settlement in Kujawy are created by discoveries made at the site 1 in Bodzia, the site 13 in Kruszyn and a complex of sites 2, 6 and 7 in Ludwinów.

Particularly interesting are also results of research on late Palaeolithic sites in Lubrza or Myszęcín (Lubuskie Voivodeship), on which the remains of the settlement of communities of Hamburg, *Federmesser* and Swiderian cultures were discovered.

The research carried on at three sites located in the Wrocław Motorway Ring Road (A-8) resulted in the acquisition of a large amount of data for research on the development of the Neolithic settlement, particularly with regard to the community of the Globular Amphora culture and the settlement from the early Bronze Age in this part of Lower Silesia.

■